

MOKSLO LIETUVA

2004 m. gruodžio 23 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 22 (312)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Gedimino Žemlisko nuotrauka

Su šventėmis!

Iš tų laikų, kai laikraštis buvo bučiuojamas

Gruodžio 1 d. Vilniaus Rotušėje paminėtas inž. Petro Vileišio įkurtojo pirmojo lietuviško dienraščio *Vilniaus žinios* 100-metis. Ta proga Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus Rotušė ir VJ *Vileišių kolegija* surengė mokslinę konferenciją *Vilniaus žinios – lyg stebuklinga pašvaistė*, jos pavadinimui pasirinkusios lanką Gabrielės Petkevičaitės-Bitės mintį. Konferencijos metu Rotušėje buvo galima susipažinti su pirmajam lietuviškam dienraščiui skirtąja ekspozicija, kurią parengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Globalizacijos skersvėjyje

Du dalykai pirmiausia krito į akį: negausus konferencijos dalyvių skaičius ir tai, kad *Vilniaus žinių* 100-ųjų metinių sukakties minėjimas nepateko į Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečio minėjimo valstybinę programą, tarsi nebūtų kovos už lietuvišką žodį ir spaudą epizodas. Visa lietuviškos spaudos istorija rodo ką kita. *Vilniaus žinių* pasirodymas – tai ilgametės lietuvių tautos kovos už lietuvišką žodį kulminacija, ta viršukalnė, į kurią įkopė tauta po ilgo ir alinančio žygio.

Dėl negausiai susirinkusių į konferenciją dalyvių. Jeigu ne

Nukelta į 8 p.

2 p.

SKELBIAMI
MOKSLO
PREMIJŲ
KANDIDATAI

3 p.

MINIME
PROFESORIŲ
ZIGMĄ
ŽEMAITI

4-5 p.

SUOMI
SUŽAVĖJO
LIETUVOS
AKADEMINĖ
BENDRUOMENĖ

5 p.

KRAŠTOTYRI-
NINKEI – JONO
BASANAČIAUS
PREMIJA

6 p.

PASAULIS
MOTERIŠKĖJA

LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KOMITETAS PRANEŠA, KAD 2004 M. LIETUVOS MOKSLO PREMIJOMS PATEIKTI ŠIE DARBAI

HUMANITARINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Viktorija Daujotytė-Pakerienė.** Darbų ciklas *Lietuvių literatūros istorijos, feministinės literatūros analizės ir literatūros fenomenologijos darbai (1998–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
2. **Juozapas Girdzijauskas.** Darbų ciklas *Lituanistinės literatūrologijos raidos pjūviai: eilėyra ir istoriografija (1966–2001 m.)*. Pateikė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto taryba.
3. **Leonas Fliorentas Gudaitis.** Darbų ciklas *XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros ir spaudos palikimo problemos (1977–2003 m.)*. Pateikė Vytauto Didžiojo universiteto senatas.
4. **Algė Regina Jankevičienė.** Darbų ciklas *Lietuvos sakralinės architektūros tyrimai (1957–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto taryba.
5. **Rūta Janonienė.** Monografija *Kazimieras Jelskis (1782–1867 m.)*, Vilnius, 2003, 296 p. Pateikė Vilniaus dailės akademijos senatas.
6. **Leonas Jovaiša.** Darbų ciklas *Mokytojų rengimo ugdyti jaunimą produktyviai veiklai psichologiniai ir edukologiniai pagrindai (1970–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
7. **Mečislovas Jučas.** Darbų ciklas *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo ir lietuvių politinės tautos tapatumo problemos (1999–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
8. **Algimantas Mačiulis.** Monografija *Dailė architektūroje*, Vilnius, 2003, 496 p. Pateikė Vilniaus dailės akademijos senatas.
9. **Zenonas Norkus.** Darbų ciklas *Max Weber ir racionalus pasirinkimas (1990–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
10. **Juozas Skirius.** Darbų ciklas *Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų ryšiai XX a. pirmojoje pusėje (1980–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. **Bronislovas Piesarskas.** *Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas* (1998 m.; pataisyti ir papildyti leidimai 1999 m., 2000 m., 2002 m., Vilnius, 1136 p.). Pateikė Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas, leidyklos *Alma littera* redakcinė komisija.
2. **Jurgis Vanagas.** Darbų ciklas *Vilniaus ir Kauno dvimiestis: Lietuvos didmiesčių urbanistinės sandaros ir plėtros modeliavimas (1969–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas, Lietuvos pramonininkų konfederacija, UAB *Urbanistika*.

FIZINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Algimantas Česnulevičius.** Darbų ciklas *Geomorfologinių procesų vyksmo intensyvumas Lietuvos morfogenetiniuose reljefo tipuose (1989–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
2. **Audrius Dubietis, Gintaras Valiulis, Arūnas Varanavičius.** Darbų ciklas *Netiesinė šviesos lokalizacija (1993–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
3. **Arvidas Galdikas.** Darbų ciklas *Plazmos suaktyvintų heterogeninių procesų daugiakomponenčių kietųjų kūnų paviršiuose matematinis modeliavimas (1993–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.
4. **Eugenijus Gaubas, Vaidotas Kažukauskas, Juras Požela, Karolis Požela, Aldis Šilėnas, Juozas Vidmantis Vaitkus.** Darbų ciklas *Puslaidininkų tyrimai naujos kartos radiacijos detektoriams ir radiacijai atspariai elektronikai (1993–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
5. **Liudas Giraitis, Remigijus Leipus, Donatas Surgailis.** Darbų ciklas *Tolima priklausomybė: modeliai, ribiniai dėsniai, statistinės išvados (1985–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas, Matematikos ir informatikos instituto taryba.
6. **Vitalijus Janickis, Aivaras Kareiva.** Darbų ciklas *Nauji neorganiniai junginiai ir kompozicinės medžiagos: susidarymo, sandaros, cheminių, fizikinių ir taikomųjų savybių tyrimai (1973–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas, Vilniaus universiteto senatas.
7. **Valentinas Kadūnas, Virgilija Gregorauskienė, Vladas Katinas, Alfredas Radzevičius, Rimantė Zinkutė.** Atlasų ciklas *Lietuvos paviršinių nuosėdų geocheminis įvertinimas (1991–2001 m.)*. Pateikė Geologijos ir geografijos instituto taryba.
8. **Kazimieras Pyragas.** Darbų ciklas *Kokybiniai ir analiziniai metodai reliatyvistinėje dinamikoje (1967–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbas

1. **Paulius Kavaliauskas.** Darbų ciklas *Krašto tvarkymo optimizavimas teritorijų fizinio planavimo sistemoje (1986–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas, Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos, UAB *Urbanistika*.

BIOMEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Rasa Bagdonienė, Rasa Sirtautienė.** Darbų ciklas *Savalaikės diagnostikos ir šiuolaikinio gydymo svarba aklumo prevencijoje (1994–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
2. **Rūta Dubakienė.** Darbų ciklas *Alergologija: ekologinės prielaidos, nauji diagnostikos ir gydymo aspektai (1980–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto Imunologijos instituto taryba.
3. **Irena Eitminavičiūtė.** Darbų ciklas *Dirvožemių ekologinės būklės bioindikaciniai zoocenoziniai tyrimai (1990–2003 m.)*. Pateikė Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas.
4. **Karolis Jankevičius, Lilija Kalėdienė, Mečislovas Kmita, Rapolas Liužinas, Albinas Lugauskas.** Darbų ciklas *Aplinkos biologinio valymo teoriniai ir taikomieji aspektai (1990–2003 m.)*. Pateikė Botanikos instituto taryba.
5. **Vytautas Alfonsas Jonaitis, Povilas Ivinskis.** Darbų ciklas *Vabzdžių fauna, trofiniai ryšiai ir populiacijų dinamika (1966–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto Ekologijos instituto taryba.
6. **Leonardas Kairiūkštis, Antanas Juodvalkis, Remigijus Ozolinčius.** Darbų ciklas *Produktyviausio miško teorijos sukūrimas ir jos taikymas krašto ekologinio tvarumo didinimui (1972–2002 m.)*. Pateikė Lietuvos miškų instituto taryba.
7. **Raimundas Lunevičius.** Monografija *Ūminis kraujavimas iš viršutinės virškinimo trakto dalies*. Vilnius, 2003, 448 p. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
8. **Elena Moncevičiūtė-Eringienė.** Darbų ciklas *Vėžys – lėtiniam žalojimui atsparių ląstelių evoliucinė atmaina (1975–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto Onkologijos instituto taryba.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. **Alis Baublys, Loreta Ivaškevičienė, Gintaras Kalinauskas, Eugenijus Kosinskas, Gediminas Norkūnas, Robertas Samalavičius, Giedrius Uždavins, Arūnas Valaika, Jurgis Veržnikovas.** Darbų ciklas *Išeminės širdies ligos ir dėl jos kilusių komplikacijų diagnostikos, intervencinio ir chirurginio gydymo įdiegimas ir tobulinimas Vilniaus universiteto Širdies chirurgijos centre 1971–2003 metais*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas, VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos direktorių taryba.
2. **Vladas Algirdas Bumelis, Mykolas Mauricas, Vytautas Naktinis, Jonas Henrikas Pesliakas.** Darbų ciklas *Terapiniai rekombinantiniai baltymai ir jų panaudojimas medicinoje (1983–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas, UAB *SICOR Biotech* direktorių komitetas.
3. **Pranas Sadauskas, Juzefa Ačaitė, Kazimieras Lukauskas, Juozas Pieškus, Vytautas Antanas Tamošiūnas.** Darbų ciklas *Galvijų leukozės diagnostika, likvidavimas ir prevencija Lietuvoje 1984–2003 metais*. Pateikė Vilniaus universiteto Imunologijos instituto taryba, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos kolegija.

TECHNOLOGIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Adulfas Abrutis.** Darbų ciklas *Naujos funkcinės oksidinių sluoksnių ir daigiasluoksnių sandarų technologijos (1992–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.
2. **Jurgis Kazimieras Staniškis.** Darbų ciklas *Preveninių aplinkos apsaugos strategijų išvystymas ir diegimas Lietuvos pramonėje (1991–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.
3. **Eugenijus Ušpuras, Algirdas Kaliatka, Juozas Augutis, Sigitas Rimkevičius, Kazys Kęstutis Almenas.** Darbų ciklas *Deterministiniai ir tikimybiniai tyrimai, inžineriniai sprendimai ir jų įgyvendinimas gerinant Ignalinos AE saugą ir patikimumą (1994–2003 m.)*. Pateikė Lietuvos energetikos instituto taryba.
4. **Petras Rimantas Venskutonis.** Darbų ciklas *Natūralių maisto priedų ir kitų biologiškai vertingų maistinių medžiagų išskyrimo, perdirbimo ir panaudojimo technologijų kūrimas ir tyrimai (1982–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.
5. **Edmundas Kazimieras Zavadskas, Artūras Kaklauskas.** Darbų ciklas *Statybos šakos modeliavimas (metodai, modeliavimas, sprendimų paramos ir informacinės sistemos, internetinės technologijos, praktiniai taikymai) (1996–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. **Stasys Vygantas Augutis, Darius Gailius.** Darbų ciklas *Naujų matavimo ir diagnostikos technologijų tyrimai ir plėtra (1990–2003 m.)*. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas, Lietuvos pramonininkų konfederacija, AB *Ekranas*, Mokslinių paslaugų firma *GTV*.
2. **Donatas Čygas, Alfredas Laurinavičius.** Darbų ciklas *Automobilių kelių ir gatvių tiesybos technologijų eksperimentiniai tyrimai ir taikymas (1999–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas, asociacija *Lietuvos keliai*.
3. **Stasys Algimantas Goberis, Valentin Antonovič, Albertas Gimbutas.** Darbų ciklas *Pramoninių šiluminių agregatų ilgaamžiškumo ir efektyvumo problemų sprendimai (1989–2003 m.)*. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto Termoizoliacijos instituto taryba, AB *Mažeikių Nafta*.

Atsiliepiamus ir siūlymus siųskite Lietuvos mokslo premijų komitetui iki 2005 m. sausio 15 d. adresu: Gedimino pr. 3–1, LT-01103 Vilnius.

1884 – 1969

Vilniaus universiteto bibliotekos Baltojoje salėje atidaryta prof. Zigmo Žemaičio (1884–1869 m.) 120-osios gimimo metinėms skirta paroda, kuri ir paskatino prisiminti kai kuriuos profesoriaus veiklos barus, kurių jis per savo gyvenimą išarė ne vieną.

Kas lemia asmenybės dydį

Praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio antroje pusėje Vilniaus universiteto Fizikos bei tuometinio Matematikos ir mechanikos fakultetų koridoriais matydavome smulkiais žingsneliais tipenanti nedidelio ūgio senelį. Kažkuris iš bendrakursių pakūždėjo: *Profesorius Zigmas Žemaitis*. Buvo pasakyta labai pagarbiai – ne taip jau dažna studentų lūpose.

Apie prof. Z. Žemaitį (1884–1869 m.), kaip gyvą legendą ir visai mums nepažįstamos, beveik mitinės tarpukario Lietuvos atstovą, aišku, visi buvome girdėję. Ką svarbaus padarė matematikos moksle, vargu ar kas būtų labai tiksliai išdėstęs, bet kad Z. Žemaitis buvo žymus mokslo organizatorius, vienas Lietuvos universiteto Kaune steigėjų ir įvairiausių kultūrinių iniciatyvų autorius bei vykdytojas – žinojome, nes ir to meto spauda šiam garbiam profesoriui dėmesio nešykštėjo.

Buvo akivaizdu, kad ne žmogaus ūgis lemia asmenybės dydį ir mastą, nes yra kita matų ir atskaitos sistema, kuri mums, tuo metu tik pradedančioms studijas, dar buvo apgaubta paslapties šydu. Koridoriumi per prtraukas tarp paskaitų mažais žingsneliais tipenanti prof. Z. Žemaičiui, truputį prislopdavo garsiai kalbančių studentų balsai, pasisukdavome į profesorių, mandagiai linktelėdami, tačiau nenorėdami pernelyg atkreipti jo dėmesio. Profesorius būdavo susimastęs, nuginzdamas į savo minčių pasaulį. Toks ir išliko atmintyje.

Sprendęs matematikos ir gyvenimo lygtis (1)

VU bibliotekos Baltojoje salėje atidarant prof. Zigmo Žemaičio 120-osioms gimimo metinėms skirtą parodą: Matematikos ir informatikos fakulteto dekanas prof. Feliksas Ivanauskas, LR Seimo pirmininko pavaduotojas Česlovas Juršėnas, VU mokslo prorektorius prof. Juozas Vidmantis Vaitkus, buvęs ilgametis VU rektorius prof. Jonas Kubilius ir Matematinės analizės katedros vedėjas prof. Vyngantas Paulauskas

Kūrė Aukštuosius kursus ir Lietuvos universitetą

Ne visų atmintyje išliko toks pat. Skirtingu laiku ir Z. Žemaičiui teko spręsti labai įvairias gyvenimo lygtis. Ko gero, ne mažiau svarbus užsiėmimas, negu vien gilinimasis į vieno kurio nors mokslo gelmes.

Kad ir toks klausimas: ar daug Lietuvoje turime žmonių, apie kuriuos galėtume pasakyti, kad jie yra įkūrę universitetus? Pirmiausia atmintyje išskyla Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus vardas. Jo rūpesčiu 1579 m. pradėjo veikti Vilniaus akademija ir universitetas. Antra tokia asmenybė būtų, ko gero, Z. Žemaitis, kurio vaidmuo įkuriant Aukštuosius kursus ir Lietuvos universitetą Kaune yra itin reikšmingas, gal net lemiamas.

Prof. Z. Žemaičio vardas neatšiejamas nuo Kauno ir Vilniaus universitetų per kone pusės šimto metų jų veiklos istoriją.

Z. Žemaitis stovėjo prie Vilniaus universiteto atkūrimo bei Kauno universiteto įsteigimo ištakų. 1919 m. pradėtąjį Vilniaus universiteto atkūrimo darbą, kuriame aktyviai reiškėsi ir Z. Žemaitis, nutraukė Lenkijos legionai, balandžio 21 d. okupavę Vilnių. Tapęs Kauno komercinės mokyklos direktoriumi, Z. Žemaitis

parengė išsamų memorandumą vyriausybei, jame išdėstė būtinybę steigti Lietuvoje aukštąją mokyklą. Ji turinti būti praktinės linkmės, atitikti ir specialiosios techninės mokyklos (politechnikumo) funkcijas, todėl būsimajame universitete be įprastų Humanitarinių, Socialinių mokslų ir Medicinos fakultetų reikėtų atidaryti Fizikos-matematikos, Technikos ir agronomijos fakultetus. Tokius aukštojo mokslo ir studijų poreikius formulavo Z. Žemaitis ką tik valstybingumą atkūrusiai Lietuvos valstybei.

Deja, jo memorandumu išdėstytų reikalavimų nepalaikė nei švietimo ministras Juozas Tūbelis, nei laikinasis prezidentas Antanas Smetona. Šiam atrodė tikslinga universiteto Kaune kūrimo darbą pradėti nuo Teologijos ir Socialinių mokslų fakultetų steigimo ir tautos kultūros kėlimo, nes technikai Lietuvoje neturėsią darbo. Kadangi derybos su vyriausybe nieko gero nedavė, Z. Žemaitis ir kiti jo bendraminčiai (Tadas Ivanauskas, Jonas Vabalas-Gudaitis, Augustinas Janulaitis ir Liudas Vailionis) suėbūrė iniciatyvinį organizacinį būrelį universiteto kursams steigti. Vėliau jie buvo vadinami Aukštaisiais kursais, kurių statusas Švietimo ministerijos buvo patvirtintas 1919 m. gruodžio 27 dieną.

Aukštieji kursai savo darbą pradėjo Kaune 1920 m. sausio 27 dieną. Sveikinimo žodžiu į susirinkusius kreipėsi kursų sumanytojas ir didžiausias viso reikalo judintojas Z. Žemaitis, jis paskelbė Aukštuosius kursus atidarytus. Taip Kaune savo darbą pradėjo aukštoji mokykla, kurios pirmuoju direktoriumi (rektoriumi) buvo išrinktas matematikas Z. Žemaitis, o jo padėjėju – psichologas J. Vabalas-Gudaitis.

Aukštuosiuose kursuose veikė šeši skyriai (fakultetai): Humanitarinis, Teisų, Fizikos-matematikos, Gamtos, Medicinos ir Technikos. Jaučiasi matematiko Z. Žemaičio ranka. Jis dėstė kursuose matematikos dalykus, vadovavo Fizikos-matematikos fakultetui. Aukštuosius kursus lankė apie 500 studentų: 300 tikrųjų ir 200 laisvųjų klausytojų. Paskaitos vyko vakarais.

Visuomeniniais pagrindais įkurtieji Aukštieji kursai tapo valstybinio Lietuvos universiteto pirmtaku. Savo veiklą šis universitetas pradėjo 1922 m. vasario 16 d., nors jo statusas galutinai buvo nustatytas Steigiamojo seimo tik trečiuoju skaitymu 1922 m. kovo 24 d., o patvirtintas balandžio 12 dieną. Tąd savo veiklą Lietuvos universitetas pradėjo remdamasis Lietuvos tarybos dar 1918 m. gruodį priimtu Vilniaus universiteto statutu.

Dėl fakulteto išlikimo teko nuolat kovoti

Nuo 1922 iki 1940 m. Z. Žemaitis buvo nepakeičiamas Lietuvos, nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas, 1930–1940 m. vadovavo ir Geometrijos katedrai. Be Z. Žemaičio rūpesčio neapsieita statant naujuosius universiteto fizikos-chemijos rūmus (sugriauti 1944 m., Vokietijos naciams traukiantis iš Kauno), įsteigiant Kauno botanikos sodą ir zoologijos muziejų. Be Z. Žemaičio iniciatyvų sunku būtų išivaizduoti tarpukario Lietuvos kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą.

Tuometinei vyriausybei, matyt, ne visai įtikio Matematikos-gamtos fakultetas, tad kone kasmet dekanui Z. Žemaičiui ne vien dėl etatų, bet ir dėl jo išlikimo tekdavo kovote kovoti. 1940 m. šis fakultetas buvo perkeltas į Vilniaus universitetą. Jo ekstrordinarinis profesoriumi buvo Z. Žemaitis, kuriam taip pat teko Universiteto prorektorius ūkio ir administracijos reikalams pareigos. Negana to, jis dar dėstė Vilniaus universiteto Darbininkų ir vastiečių parengiamuosiuose kursuose.

Beje, šių atkurtųjų kursų pirmuoju direktoriumi pokario metais nuo 1944 m. lapkričio 15 d. buvo paskirtas Z. Žemaitis. Nuo 1946 m. gegužės 1-osios jis paskiriamas Vilniaus universiteto rektoriumi, jam vadovavo iki 1948 metų. Nuo 1944 iki 1964 m. vadovavo Matematinės analizės katedrai, kurią dar 1783 m. įkūrė matematikas Panciškus Norvaiša.

Vilniaus universitete Z. Žemaitis dėstė iki pat mirties: matematinę analizę, vėliau tik variacinę skaičiavimą, matematikos istoriją ir matematikos dėstymo metodiką. Vadovavo studentų praktikos darbams.

1962 m. parašė studiją *Fizikos ir matematikos mokslai Vilniaus senajame universitete*. 1963 m. pasirodė jo prof. Zigmantui Revkovskui (1807–1893 m.) skirtas straipsnis. Priminsime, kad Z. Revkovskis buvo pirmas tikimybių teorijos katedros vedėjas universitete. 1964 m. parašo straipsnį apie matematiką prof. P. Norvaišą. Šios publikacijos išspausdintos *Lietuvos matematikos rinkinyje*. Daug Z. Žemaičio straipsnių skirta lietuviškajai matematikos terminijai, matematikos dėstymui vidurinėje mokykloje, įvairiems visuomeniniams reikalams ir panašiai. Parašė pažintinių straipsnių apie matematikus Pafnutijų Čebyšovą, Leonardą Eilerį, N. Lobačevskį, O. Krygerį (1590–1665 m.), A. Milevskį (XVII a.). Reiškėsi kaip tikras mokslo populiarintojas spaudoje ir gyvenime.

Bus daugiau

Prie prof. Zigmui Žemaičiui skirtos parodos stendo

Zigmo Žemaičio dukterė Irena Žemaitytė-Genušienė iš Švenčionių Zigmui Žemaičio gimnazijos parsivežė laikraštį „Zigmukas“

Tyrinėja skaitymo istoriją Suomijoje

Esate žinomas Suomijoje knygotyri-
ninkas, todėl Jums tikriausiai nebus su-
dėtinga bent trumpai apibūdinti Suomi-
jos knygotyros vietą šiandieniniame Jūsų
šalies moksle.

Suomijoje knygotyros mokslas nėra taip gerai organizuotas kaip Lietuvoje. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete yra atskira Knygotyros ir dokumentotyros katedra, o knygotyri-
ninkas prof. Domas Kaunas net vadovauja fakultetui kaip jo dekanas. Suomijoje kiekvienas knygotyri-
ninkas pats rūpinasi savo disciplinos reikalais, tyrinėja knygos istoriją, atsirenka sau rūpimus dalykus.

Štai mano kolega dirba Europos istorijos katedroje, bet ne knygos istorijos katedroje. Tiesa, solidūs knygotyros darbai atliekami Suomijos universitetų Bažnyčios istorijos katedrose. Ten skaitomi ir specialūs paskaitų kursai, kuriuos taip pat galima vadinti knygotyros mokymu ir mokslu. Vis dėlto neturime knygotyros profesorių, kurie būtų šios srities specialistai.

Tačiau studijuoti knygotyra Suomijoje įmanoma?

Knygotyros studijos rengiamos, pavyzdžiui, Helsinkio universitete kartu su Helsinkio nacionaline biblioteka. Apibendrinamas galėčiau pasakyti, kad Suomijoje esama didelio susidomėjimo knygotyra, tačiau formalios studijų ir mokslo institucijos, kuri tik tuo užsiiminėtų, savo šalyje neturime. 2003 m. Suomijoje pasirodė nemažai knygų iš mūsų šalies knygos istorijos ir knygos mokslo teorijos. Vadinasi, susidomėjimas ištis gyvas.

Kokius tyrinėjimus Jūs atliekate?

Dirbu Tampere universiteto Informatikos mokslų katedroje, mano studijų ir tyrinėjimų objektas yra Suomijos skaitymo istorija.

Kokia tai disciplina?

Tyrinėju skaitymo reiškinį bibliotekose ir kitose skaitančių bendruomenėse. Nors atidesnį žvilgsnį telkiu į skaitymą Suomijoje, tačiau tenka nagrinėti ir tarptautinį šio reiškinio kontekstą.

Kokias išvadas jau dabar galite padaryti pagal savo atliktus tyrinėjimus?

Knyga buvo labai svarbi formuojantis bendruomenėms Suomijoje XVIII a. pabaigoje – XIX a. viduryje. Kadangi knygos buvo labai brangios, tai spausdintinės knygos padėjo vidurinio-
sios klasės atstovams telktis į bendruomenes. Tuo metu buvo jau gana daug mokančių skaityti žmonių, bet tai nereiškia, kad jie leido laiką skaitydami. Tai nebuvo jų gyvenimo būdas. Tai štai man ir rūpėjo atskleisti, kaip visuomenėje kilo noras skaityti.

Modernių laikų žmonės labai daug skaito. Mintyje turiu ne vien mokslo žmones, bet ir paprastus piliečius, kurie skaito ištis daug, patiria tikrą skaitymo džiaugsmą. Beje, šia sąvoka – skaitymo džiaugsmas (vok. *Lese-lust*) – XVIII a. Vokietijoje buvo vadinamas visuomenės fenomenas, kai visi pradėjo skaityti – net moterys ir vaikai. Vartotojiškoje visuomenėje toks beprotiškas noras skaityti buvo laikomas savotiška „liga“, ne visai „sveiku“ užsiėmimu.

Skaitymo problemos tyrinėjimas sukėlė susidomėjimą ne vien Suomijoje, bet ir Švedijoje. Kiek man žinoma, skaitymo fenomenas yra tyrinėtas ir Lietuvoje.

Kai nenormalybė virsta norma

Su kokiais visuomenėje vykusiais procesais siejate tą nepaprastą susidomėjimą skaitymu XVIII a. Vokietijoje, kiek vėliau Suomijoje ir kitose Europos šalyse? Ši visuomenėje išplitusi

Skaitymo „bacilą“ išstūmė kompiuterių „virusas“

Po lietuviškos spaudos atgavimo 100-mečiui skirtos tarptautinės konferencijos *Lietuviškos knygos ir viešo žodžio kultūra: nuo draudimo iki demokratijos ramsčio* Tampere universiteto Suomijoje asoc. prof. Ilka MĖKINENAS (Asoc. Prof. Dr. Ilka Mäkinen) atsako į *Mokslo Lietuvos atstovo klausimus*.

Daktaro Vinco Kudirkos muziejaus darbuotojos Natalijos Manikienės rankose Maillos Talvio knyga „Dvi meilės“, į kurią įdėmiai žvelgia konferencijos dalyviai ir prof. Ilka Mėkinenas (trečias iš eilės)

skaitymo reiškinį mūsų moderniaisiais laikais pakeitė visuotinis, ypač jaunimo, susidomėjimas kompiuteriais. Juk jaunų žmonių neįmanoma nuo jų atplėšti: jie naršo internetinėse svetainėse, žaidžia kompiuterinius žaidimus, dalyvauja virtualiuose pokalbiuose ir panašiai. Argi visa tai nėra laikoma savotišku užkratu, liga? Mes dar ne visai prie šio reiškinio pripratome, todėl jis mums atrodo „nenormalus“.

Kompiuteriams vis labiau įsigalint mūsų gyvenime, tas buvęs „nenormalumas“ pradeda vertinti kaip norma, įprastas dalykas. Lygiai taip pat žmonės įtraukia televizijos žaidimai ir visokie realybės šou. Dabar jau su visu tuo susitaikome ir vis mažiau vertiname kaip nukrypimą nuo normos.

Nenormalybė jau tiek įprasta, kad tampa norma. Paguodžia nebent tai, kad nors technologijos ir keičiasi, bet sąmonės lygmenyje nieko nauja: skaitymo fenomeną pakeitė visuotinis susidomėjimas kompiuteriais. Skaitymo „bacilą“ pakeitė kompiuterių „virusas“. Tad gal ir Jūsų atliekamas skaitymo fenomeno tyrinėjimas gali ne tik daug pasakyti apie praeitį, bet ir daug ką svarbaus apie ateitį?

Galima daryti išvadą, kad kiekvienas šiandieninis nerimą keliantis reiškinys ateityje taps gyvenimo norma, žmonijos nebeįjaušins. Labai svarbu, kad apie tai šnekame. Ar tai gerai, ar mums padeda, o gal trukdo, stiprina žmogaus intelektą, o gal priešingai – smukdo? Šiais ir kitais labai aktualiais klausimais reikia diskutuoti.

Mano tyrimas parodė, kad skaitymas tapo modernaus žmogaus bruožu, tačiau tai ne vienintelis modernumo bruožas, nes jų galima rasti ir išvardyti gerojai daugiau. Vienas svarbiausių dalykų yra tai, kad žmogus gali rinktis, ką jam skaityti. Demokratinė visuomenė kaip tik ir turi užtikrinti tą pasirinkimo teisę. Bibliotekos teikia vieną iš būdų, priemonių įgyvendinti šią žmogaus ir visuomenės teisę: žmogus įgyja teisę rinktis, ką skaityti.

Biblioteka bibliotekai nelygu

Labai gerai pasakytą. Tik gaila, kad Suomijos ir Lietuvos bibliotekos toli gražu nėra tokios pat, jos nevienodai užtikrina žmonių poreikį rinktis, ką skaityti, naudotis kitomis žinių gavimo galimybėmis.

Nesu aplankęs bent kiek daugiau

Lietuvos bibliotekų, tačiau galiu spėti, kad Lietuvos bibliotekose dar nėra taip išplėtos paslaugos kaip Suomijos bibliotekose. Tai suprantama, nes Lietuva neturėjo laiko ir ekonominių galimybių pasirūpinti savo bibliotekų gerove. Vis dėlto, nepaisant sunkesnės materialinės Lietuvos bibliotekų būklės, tikiu, kad jose egzistuoja tos pačios vertybės kaip ir Suomijoje.

Be abejo, materialinės gėrybės ir šiuolaikinės technologijos įeina į modernaus žmogaus vertybių sampratą, tačiau jeigu jis neturėtų teisės rinktis ir skaityti tai, ką nori, pagaliau jeigu žmogus šios savo fundamentalios teisės nesuvoktų, nebūtų ir jo materialinės gerovės. Tiksliau, materialinė gerovė netektų prasmės. Jeigu nebūtų dviejų mano prieš tai paminėtų žmogaus teisių, nors žmogus ir galėtų rinktis, bet tai nebūtų prasminga.

Ar jauni žmonės į Suomijos bibliotekas dažniau ateina skaityti klasikinės literatūros, o gal pavartyti žurnalų, panaršyti po internetą?

Modernių paslaugų visuma Suomijos bibliotekose vis plečiasi, ir tai keičia lankytojų susidomėjimą bei jų skaičių. Nesiryžtu prognozuoti, kaip bus ateityje, bet įprotis iš bibliotekų knygas nešis į namus dar nėra išnykęs, bent jau Suomijoje. Be abejo, tie lankytojai naudojami ir moderniomis technologijomis.

Baigiamojoje lietuviškos spaudos atgavimo 100-mečio konferencijoje, Kudirkos Naumiestyje, prof. Ilką Mėkineną atminimo knyga apdovanoja prof. Domas Kaunas

Lietuvoje į biblioteką skaityti laikraščių ir žurnalų ateina daug pensinio amžiaus asmenų, kurie neįstengia prenumeruoti spaudinių. Jie turi daugiau laisvo laiko, kurį gali skirti skaitymui. Be to, jie išsiugdę įprotį skaityti. Nemaža jaunų žmonių to įpročio neturi. O kaip Suomijoje?

Man tai pernelyg sudėtingi klausimai, kadangi neturiu tokių tyrinėjimų statistinių duomenų. Pats taip pat tokių tyrimų nesu atlikęs. Vis dėlto Suomijos bibliotekose dažniau matau lankantis jaunas žmones, nors ateina įvairaus amžiaus lankytojų.

Ar anglai skaito kitaip

Ar galėtumėte palyginti skaitymo procesus Suomijoje ir kitose šalyse?

Skandinavijos šalys šia prasme panašios, nes ir bibliotekų sistema, ir žmonių skaitymo įpročiai panašūs. Apie skaitymo tendencijas šiuolaikinėje Anglijoje duomenų neturiu, tačiau esu įsitikinęs, kad ten skaitymo reiškinys nėra homogeniškas, ten didesni klasių skirtumai. Skandinavijos šalių visuomenė šia prasme – skaitymo požiūriu – daug demokratiškesnė.

Būdami Europos Sąjungoje, kaip tik mažiausiai esame suinteresuoti, kad mūsų visuomenė būtų susiskaidžiusi į klases.

Išties svarbus ir sunkus klausimas. Siekdami savo šalyje gilesnį demokratizacijos procesų, privalote naudotis vi-

somis priemonėmis, kurios sukurtos ir taikomos kitose šalyse. Reikia stiprinti valstybės ekonomiką, žmonių gerovę. Jei žmonės neturės darbo, negaus darbo užmokesčio, apie jokią skaitymą, kaip žmonių užsiėmimą, negali būti nė kalbos.

Kai Lietuvos bibliotekoms valstybė skiria vidutiniškai 80 centų vienam gyvenytojui per metus, nėra labai lengva klausinėti Suomijos knygotyros atstovą.

Pirmiausia reikia savo politikus įtikinti bibliotekų svarba valstybės ir visuomenės gyvenime. Be to, būtina naudotis tomis priemonėmis ir galimybėmis, kurias siūlo demokratija. Patys bibliotekininkai turi aktyviai kelti šiuos klausimus, siekti, kad jie būtų aktyviai ir viešai svarstomi. Būtina imtis ir kitų viešų akcijų, nes tik taip galima atkreipti visuomenės dėmesį.

Knygotyra padeda bendrauti

Dabar paklausiu, kokius išspūdzius išsivežate iš šios lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo 100-mečiui skirtos konferencijos?

Mano išspūdis labai geras. Kai ką žinojau, kai ką galėjau numanyti iš to laikotarpio lietuviškos knygos istorijos. Tačiau, dalyvaujant šioje konferencijoje, mano žinios tiek pagilėjo, kad dabar daug geriau suvokiu lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo reikšmę ir vietą Lietuvos istorijoje.

Man buvo įdomu klausytis daugelio pranešimų, ypač domino lietuvių mokslinė bendruomenė, jos narių tarpusavio bendravimas, tradicijos ir visa kita. Man yra tekę dalyvauti daugelyje tarptautinių konferencijų Vakarų Šalyse, bet viso to, kas man taip patiko Lietuvoje, Vakaruose aš nemačiau. Todėl, mano nuomone, turėtų būti plėtojamas didesnis dialogas tarp Lietuvos ir Vakarų mokslo bendruomenių.

Labai svarbu, kad šioje konferencijoje be Lenkijos, Latvijos, Estijos mokslininkų, dalyvavo taip pat Rusijos ir Baltarusijos tyrinėtojai. Apskritai Vakaruose apie visus tuos dalykus, kurie buvo nagrinėjami šioje konferencijoje, žino dar mažiau, negu žinojau aš, prieš atvykdamas į Vilnių. Konferencijoje bendraujant tokių skirtingų šalių ir regionų atstovams didėja susikalbėjimo galimybė.

Kaip būtų galima sudominti Vakarų mokslininkus lietuviškos knygos draudimo laikotarpio problematika ir ypač tuo, kaip lietuvių tauta priešinosi draudimui, kiek dėjo pastangų, siekdama atgauti teisę į savo spaudą?

Vakaruose yra daug besidominčių knygotyra ir knygos istorija. Visa blogybė, kad jie nemoka kitų užsienio kalbų. Aišku, susikalbėtų angliškai, tačiau reiškinys tyrinėjant ir siekiant didesnės gelmės, reikia mokėti kalbą. Galima patarti kuo daugiau savo straipsnių publikuoti tarptautiniuose leidiniuose, nes tik taip užsienio tyrinėtojai gali susidomėti Lietuvos knygos problematika.

Ką manote apie galimybes Lietuvos ir Šiaurės šalių mokslininkams rengti bendras konferencijas, leisti bendrus mokslo leidinius? Gal tai būtų Baltijos ir Šiaurės šalių bendras indėlis į viso mūsų didelio regiono mokslo propagavimą?

Nesijaučiu tiek kompetentingas, kad dabar čia galėčiau dalyti patarimus į kairę ir į dešinę, tačiau pritariu, kad tokios konferencijos tarptautiniam mokslininkų bendradarbiavimui labai naudingos. Jūs tą mokate daryti. Ateityje taip pat turėtumėte šią veiklą tęsti ir plėtoti. Dievinu lietuvišką akademinę bendruomenę – tokių nuostabių bendravimo formų kaip čia nesu matęs Vakaruose. Jūs, lietuviai, turite kažką tokio nepaprastai šilto, jaukaus ir civilizuoto, kas man daro labai gilų įspūdį.

Ačiū Jums už šiuos nuoširdžius žodžius, būtina juos perteiksime laikraštyje „Mokslo Lietuva“. Manau, kad visiems mūsų mokslo bendruomenės nariams bus malonu perskaityti šią Jūsų nuomonę.

Lietuvoje yra įdomi kalbinė padėtis, dėl buvusių rašto draudimų ir visa kita. Vietiniai reiškiniai gali Vakarų bei visą pasaulį dominti ir globaliu mastu. Skaitančiųjų bendruomenės kūrimas, kaip tai buvo daryta ir kurta Lietuvoje per visą spaudos draudimo laikotarpį – labai įdomus klausimas ir tarptautiniu mastu.

Šiandien mes keliavome į Kudirkos Naumiestį, ten kartu su šio miesto inteligentija vyko baigiamasis konferencijos renginys. Pabuvojome ir prie Širvintos upės, kuri skyrė Lietuvos dalį, priklausiusią Rytų Prūsijai ir Vokietijos imperijai, nuo carinės Rusijos sudėtyje buvusios Lietuvos. Per šią upę į Lietuvą knygnešiai rizikuodami savo sveikata ir gyvybe nešė draudžiamas lietuviškas knygas. Įdomu, ar pajutote šios dienos ir kelionės svarbą?

Man patiko kaip tik tai, kad šios dienos renginys nebuvo dirbtinai sureikšmintas. Neišvydome nei fejerverkų, nei kokių nors dirbtinių efektų. Buvo paprasta šalta žiemos diena, ir tai visiems labai akivaizdžiai priminė, kaip buvo sudėtinga draudžiamas knygas gabenti per valstybės sieną, nes buvo ir dar blogesnio oro sąlygų. Būtent tai man ir patiko, padarė didelį įspūdį.

Visai nesvarbu, ar Lietuvos knygnešiai rūpinosi savo materialine nauda gabendami knygas, ar siekė aukštesnių idealų – bet kuriuo atveju buvo padarytas savo tautai labai naudingas darbas.

Malonu pajusti tokį labai suomišką savo pašnekovo požiūrį į knygnešystės problematiką Lietuvoje, išgirsti Jūsų išpūdžius ir apie šią baigiamąją konferencijos dieną. Mūsų skaitytojui, neabejojau, taip pat bus labai įdomu pajusti Jūsų reakciją į lietuviškas aktualijas bei istorijos aspektus. Už tai Jums nuoširdžiai dėkoju. Jūsų Tamperės miestui ir universitetui linkiu kuo geriausios kloties, o Jums sėkmės tyrinėjant Suomijos knygotyros problemas.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

PS. Redakcija dėkoja Vilniaus universiteto magistrantei Aurelijai Juodytei, talkinusiai rengiant šį pokalbį.

SKAIČIŲ PASAULYJE

1. Pasitinkant Naujuosius metus

1 2 3 4 5 6 7 8 9 = 2005

Kairėje pusėje išbraukę vieną skaitmenį, tarp likusių sudėkite aritmetinius ženklus taip, kad būtų lygybė.

2. 1001 – skaičius iš arabų pasakos

Šis nepamirštamas skaičius yra dviejų triženklų skaičių, pasižyminčių viena ir ta pačia savybe, suma. Kas yra tie skaičiai, jei juos dažnai mini įdomiosios matematikos autoriai?

P. S. Įdomu, kad $1001 = 1^2 (2^2 + 3^2) (4^2 + 5^2 + 6^2)$.

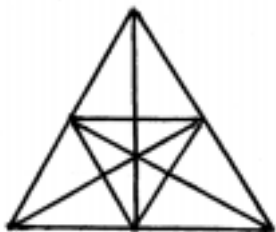
3. Dienų skaičiaus išraiškos

Dienų skaičių savaitėje galima užrašyti taip:

$$(4^3 - 3^3 - 2^3 - 1^3) : 4 = 7$$

Labai panašiu būdu galima užrašyti dienų skaičių metuose (365). Pabandykite tai atlikti.

4. Trikampių gausa

Kiek išvelgiate trikampių?

– Laimingų naujųjų metų! –

G. Strazdas

Kraštotyriminkei Irenai Seliukaitei – Valstybinė Jono Basanavičiaus premija

Tautos patriarcho daktaro Jono Basanavičiaus gimimo dieną, lapkričio 23-iają teikiama jo vardo valstybinė premija. Nuostatuose pasakyta: už etninės kultūros tyrinėjimą bei sklaidą; taigi už išskirtinius nuopelnus lietuvybei. Didelė garbė priglusti prie tautos patriarcho vardo, tapti pripažintu didžiojo lietuvių darbų tęsėju... Šių metų premijos laureate paskelbta Kraštotyros draugijos pirmininkė Irena Seliukaitė. Ji išitraukė į būrį iškilų mūsų mokslo ir kultūros žmonių, kurių veikla ir kūryba labai reikalinga lietuvybei ir pilietikumui palaikyti.

Kas tos dvasinės kultūros vertybės yra šiandienos Lietuvai? Kuo atsakysime į globalizacijos iššūkius tautinei kultūrai, į valstybių integracijos procesus Europoje? Atsakymas vienareikšmis – tautinės savimonės išsaugojimu. Tačiau ne visiems mūsų visuomenėje jis akivaizdus ir neginčijamas. Kad ir kaip būtų keista, apie etniškumą arba tautiškumą esama skirtingų ir net kraštutinių nuomonių: vieniems tai istorinė atgyvena, kitiems – pavojinga nacionalizmo tendencija. Ir netgi švietimo baruose yra tokia vertinimų skalė. O esmė štai kur: lietuvybė yra tapati pilietikumui, nes valstybės buvimo pasaulyje pagrindinė prasmė ir tikslas – tautos gyvasties išlaikymas, jos kultūros globa ir sklaida.

Daktaro Jono Basanavičiaus premijos laureatai nuo 1992 m., kai jos idėja pasiūlė Tautos namų tradicijos puoselėtojas literatas Antanas Gudelis, jau tapo 21 iškilus mūsų kultūros veikėjas, savo mokslinį ar visuomeninį darbą orientuojantis į etninę kultūrą. Tai neprilygstamoji liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė, energingoji tautinių švenčių organizatorė Zita Kelmickaitė, pirmasis lietuvių etnologas dr. Jonas Balys, legendinis tautosakos rinkėjas Jurgis Dovydaitis, Punsko ir Seinų krašto etninio paveldo saugotojas Juozas Vaina, folklorinių ansamblių vadovai Daiva ir Evaldas Vyčiniai, mokslininkų grupė, vadovavusi kompleksinėms kraštotyros ekspedicijoms ir parengusi seriją monografijų apie įvairias Lietuvos vietas – Norbertas Vėlius, Česlovas Kudaba, Vacys Milius, Antanas Tyla, Rimvydas Kunsas, žymūs

Irena Seliukaitė – Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė

liaudies kūrybos tyrinėtojai habilituoti mokslų daktarai Leonardas Sauka, Juozas Kudirka, Angelė Vyšniauskaitė, Vytenis Rimkus ir kiti.

I. Seliukaitei etninė kultūra ir kraštotyra – gyvenimo būdas. Tikrai nėra Lietuvoje kampelio, kur kultūros darbuotojai, etninės veiklos organizatoriai ir dalyviai jos nežinotų, nebūtų su ja taręsi, konsultavęsi, kartu rengę programas. Nes aukščiausio lygio kompetencija, etninės kultūros esmės išmanymas bei organizacinio darbo patirtis jos asmenyje jungiasi su nuoširdžiu noru visiems padėti, paskatinti, palaikyti. Tad visiems žinomas, visų ir visada laukiamas bei mylimas žmogus yra ši lituanistė, kilusi iš sėlių krašto, nuo Erzvėto ežero krantų Ignalinos rajone. Tai Lietuvos paribys, kur tautiniai dalykai visados buvo opūs. Iš tėvelio pasakojimų įgijusi gilią pagarbą kaimo išminčiams, iš mamos – meilę vaizdingam posakiui, retam tarmiškam

žodžiui... Vilniaus pedagoginio universiteto auklėtinės, jaunos mokytojos kelias į kraštotyros barus buvo visai paprastas, tiesiog savaiminis. Kraštotyros draugijoje I. Seliukaitė pradėjo dirbti 1981-ųjų rudenį, tautosakos rinkėjo Juozo Aidulio rekomenduota. Sąjūdžio metais, Draugijai atsikratant kompartijos priskirtų prievaizdų, buvo išrinkta šios organizacijos pirmininke. Tai buvo teisingas kraštotyriminkų žingsnis – I. Seliukaitės energingos ir kūrybingos veiklos dėka kraštotyros sistema Lietuvoje permainų metais nesužlugo; toliau rengiamos kompleksinės ekspedicijos, leidžiamos vertingos mokslui ir visuomenės istorinei atminčiai knygos, išliko mokyklų ir savivaldybių kraštotyros muziejai. Draugija dabar dirba visuomeniniais pagrindais, neturėdama paramos iš valstybės biudžeto. O savo gretose jungia daugiau nei 5000 narių, nuo žilagalvio kaimo šviesuolio iki žvit-

raus mokinuko. Kraštotyros judėjimas gyvas daugelyje Lietuvos mokyklų; jis koncentruojamas bibliotekose bei savivaldybių įkurtuose etninės veiklos centruose. Viso to, deja, nepavyko išlaikyti kraštotyriminkams kaimyninėse šalyse, Latvijoje ir Estijoje.

Per penkiolika I. Seliukaitės pirmininkavimo Draugijai metų surengtos 25 kompleksinės ekspedicijos, o jų rezultatai (duomenys apie vietovės gamtą, archeologiją, kultūros paveldą, etnografiją, istoriją, visuomeninį gyvenimą) atgulė į 15 stambių veitinių kraštotyros monografijų. Ir dažniausia jų sudarytoja ar redaktorė yra I. Seliukaitė. Šiomet pristatyta Šiaulėnams skirtoji knyga, pernai – Adučiškio ir Tverėčiaus kraštams. Šie darbai akivaizdžiai įrodo kraštotyros naudą mokslui. Nemažas kraštotyros darbų archyvas, dabar saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, bus pravartus tyrinėtojams ir tolimoje ateityje. I. Seliukaitė yra taip pat tęstinio kraštotyros leidinio *Mūsų kraštas* vyriausioji redaktorė. Tai jos idėja – atgaivinti tarpukariu ir iki 1942-ųjų ėjusio *Gimtojo krašto*, pirmojo etnologinio pobūdžio žurnalo, redaguoto Pelikso Bugailiško, tradiciją. Šiomet vartome penkioliką šių įdomaus leidinio, atspindinčių visų Lietuvos regionų etninės kultūros paveldą, numerį. Nelengva sukaupti lėšų ekspedicijoms ir leidiniams, tačiau entuziazmas ir darbo prasmės supratimas nugalė visus kliūtis. Ir visi tie puikūs sumanymai gimsta ne Kultūros ministerijos kabinete, o per atostogas, paskirtas ekspedicijoms, keliaujant Tėviškės takeliais, bendraujant su jos žmonėmis.

Dar būtina paminėti, kad Kraštotyros draugija inicijavo keletą svarbių mokslui ir kultūrai akcijų. Pirmiausia tai – išnykusių kaimų istorijos, žinių apie juos rinkimas ir skelbimas. Jau išleista šimtai knygų ir knygelių apie kolūkių laikais išskeldintus, nemelioruotus kaimus, jų žmonių likimus, – tegul nors raštuose išliks tų gyvenimų atmintis. Tikimasi kartu su Lietuvos istorijos institutu imtis ir enciklopedinio leidinio. Kraštotyros draugija taip pat keletą metų paėliui organizavo ekspedicijas į Karaliaučiaus kraštą tuo metu, kai ten gyvenantys lietuviai dar niekam nerūpėjo. Išvykų metu užpildyta daug sociologinių duomenų anketų, suregistruoti vaikai, kuriems reikia lietuviškos mokyklėlės, fiksuotas istorinis ir kultūrinis paveldas, benykstantis tiesiog akyse; bibliotekoms nugabenta nemažai lietuviškų knygų. Naujausia akcija, kuriai entuziastus telkia I. Seliukaitė – lietuviškosios kryždirbystės tradicijos platesnis pristatymas pasauliui, šio amato gaivinimas, meistrų globa ir visokeriopas skatinimas.

Visų kraštotyriminkų ir dirbančiųjų etninės kultūros baruose vardu sveikindami Kraštotyros draugijos pirmininkę I. Seliukaitę jos puikaus visuomeninio darbo įvertinimo Valstybine Jono Basanavičiaus vardo premija proga, linkime laureatei energijos ir ištvermės tolesnėje veikloje, labai reikalingoje šiandien ir tautai, ir valstybei.

Irena Seliukaitė su Vydūno draugijos nariais

Libertas Klimka

Pasaulis moteriškėja. Ar moterys gyvena geriau?

Šių metų gruodžio pabaigoje Mykolo Romerio universitete vyko Europos Komisijos 5-osios bendrosios programos projekto EQUAPOL nacionalinis seminaras *Viešojo politika lyčių lygybės aspektu*. Lietuva, kuriai atstovauja Mykolo Romerio universitetas, yra vienintelė iš naujųjų ES šalių, dalyvaujančių šiame projekte kaip partnerė.

EQUAPOL nacionaliniame seminare dalyvavo Vilniaus universiteto doc. dr. Giedrė Purvaneckienė ir doc. dr. Dalia Šatkovskienė, moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierė Aušrinė Burneikienė, LR Ministro Pirmininko patarėja Virginija Šidlauskienė, Zonta International Vilniaus klubo prezidentė Ramunė Trakymienė, Mykolo Romerio universiteto mokslininkės: šio projekto koordinatore prof. dr. Meilutė Taljūnaitė, doc. dr. Rita Bandzevičienė, prof. habil. dr. Ona Gražina Rakauskienė, taip pat LR Švietimo ir mokslo ministerijos, Statistikos departamento prie LR Vyriausybės atstovės bei mokslininkės iš Šiaulių ir Kauno technologijos universitetų, dirbančios lyčių studijų srityje.

Mokslininkės analizavo lyčių lygybės politikos būklę Lietuvoje bei konkrečius jos aspektus: nacionalinio institucinio lyčių lygių galimybių mechanizmo formavimąsi valstybėje, Vyriausybės bei nacionalinio lygių galimybių kontrolieriaus vaidmenis, formuojant lyčių lygybės politiką, švietimo reikšmę, problemas, su kuriomis susiduria moterys mokslininkės, siekiančios karjeros ir pripažinimo akademinėje bendruomenėje, visuomenėje išsiskyniusius lyčių vaidmenų stereotipus bei jų psichologinius aspektus.

Moterys kelia klausimus

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija draudžia bet kokią diskriminaciją dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos bei asmens pilietybės, užtikrina vyrų ir moterų lygybę visose srityse, įskaitant priėmimą į darbą, darbą ir atlyginimą. Negana to, pripažįsta, kad lygybės principas neklaido laikytis ar imtis priemonių, numatančių konkrečias lengvatas, padedančias nepakankamai atstovaujama lyčiai.

Atrodytu, jog Lietuvos, kaip ir kitų ES šalių, moterys gali jaustis lygiavertėmis visuomenės narėmis, turinčiomis ne tik vienodas, bet ir šiek tiek geresnes sąlygas? Tačiau konferencijoje susirinkusios moterys kėlė klausimus: *Ar galime teigti, kad Lietuvoje turime moterų ir vyrų lygių galimybių viešąją, valstybinę politiką, artik įgyvendinamos ES formuojamos nuostatos? Ar tikrai visos šalys vienodai interpretuoja tuos pačius dalykus? Kokie ryšiai yra tarp lyčių lygybės studijų (tyrimų) ir lygybės politikos formavimo? Kokios yra svarbiausios tokių ryšių formavimo kliūtys?*

Tokių esminių klausimų konferencijos pradžioje pateikė EQUAPOL projekto koordinatore Lietuvoje Mykolo Romerio universiteto prof. Meilutė Taljūnaitė.

Konferenciją pradėjęs Mykolo Romerio universiteto l. e. mokslo proktoriaus pareigas prof. Egidijus Kurapka pasidalijo neseniai Atėnuose vykusios konferencijos,

skirtos šio projekto apibendrinimui, išpūdziais: „Vertinant šį projektą, pasakyta, kad vyrų ir moterų lygių galimybių strategija įgyvendinta tik Belgijoje, Airijoje ir Švedijoje. Ar tikrai šiose šalyse viskas taip gerai? Tarp šalių, kuriose pastebimi pokyčiai sprendžiant lyčių nelygybės problemas buvo paminėta Lietuva, Prancūzija, Graikija, Ispanija ir Jungtinė Karalystė, pabrėžiant, jog šios šalys aiškiai ir viešai deklaruoja, kad lyčių lygių galimybių strategija yra lyčių lygybės politikos tikslas ir pagrindinis viešosios politikos principas. Tačiau tenka pripažinti, kad praktikoje tai beveik neatsispindi. Visgi pažymėta, kad Lietuvoje, pasitelkiant JT plėtros programą, Švedijos tarptautinės plėtros agentūros, Šiaurės šalių tarybos, ALF ir Phare programos paramą, kuriami tinklai, skleidžiama informacija ir dalijamasi patirtimi moterų teisių ir lygių lyčių galimybių srityse.“

Statistika: darbo valandų – daugiau, atlyginimo – mažiau

Viena iš EQUAPOL konferencijoje dalyvavusių pranešėjų – Lietuvos statistikos departamento Demografinės statistikos skyriaus vyriausioji specialistė Sigutė Litvinavičienė pateikė įdomių duomenų apie Lietuvos moterų padėtį.

2004 m. pradžioje moterų buvo 229 tūkst. daugiau negu vyrų, 100 vyrų teko 114 moterų. Ištekėjusių moterų yra 52 proc., vedusių vyrų – 61 proc., tačiau išsiskyrusioms motinoms paprastai lieka atsakomybė už vaikų priežiūrą ir išlaikymą. Moterys gyvena beveik 12 metų ilgiau nei vyrai, t. y. 78 metus, vyrai – 66,5 metų. Vyrus greičiau pakerta įvairios ligos, net 5 kartus dažniau nei moteris. Tarp jų daugiau ir savizudybių.

Aukštosiose mokyklose studijuoja 60 proc. merginų ir 40 proc. vaikynų. Moterys dažniau renkasi socialinių, humanitarinių mokslų, pedagogikos, sveikatos priežiūros studijas, verslą ir administravimą. Daugiau kaip 60 proc. baigusiu bakalauro studijas moterų baigia magistrantūros studijas. 2003 m. doktorantūros studijas baigė 60,9 proc. moterų. Tačiau... Nors šiais metais padaugėjo moterų, išrinktų į Seimą, apie 60 proc. moterų dirba valstybės tarnyboje, 52 proc. – politinio ir asmeninio pasitikėjimo, 61 proc. – karjeros, tačiau įstaigų va-

dovai daugiausia (66 proc.) yra vyrai. Nors moterų vidutinė laisvo laiko trukmė, valanda, mažesnė negu vyrų, jų darbo užmokestis tesudaro 81 proc. vyrų vidutinio užmokesčio.

Dar kartą – apie dvi vieno obuolio puseles...

Kalbant apie lyčių problemas, pravartu prisiminti seną kaip pasaulis legendą apie tai, kad moteris ir vyras – dvi vieno obuolio pusės, kad tik abi lytys sudaro VIENA. Dr. Giedrė Purvaneckienė įsitikinusi, kad tuo turėtų būti suinteresuota ir valstybė. „Norėdama būti stipri, ji turi panaudoti visų savo piliečių ekonominį ir intelektualinį potencialą. Todėl valstybė turėtų siekti, kad visi žmonės gautų pakankamą išsilavinimą ir dirbtų visuomenės ir valstybės naudai.“

Ko reikia visuomenei? Naujų visuomenės narių. Antraip nebus ko valdyti. Valstybei tuos naujus narius teikia šeima. Jei valstybė galvoja, kad jai nenaudinga būti pusgalve ir vienaranke, o svarbu, kad vyrai ir moterys vienodai dalyvautų ir ekonominiame gyvenime, ir valdyme bei kitose srityse, privalo tuo rūpintis. Yra vadinamojo vakarietiškojo modelio valstybių, kurios pakankamai turtingos, tad gali nesirūpinti naujų savo piliečių gimstamumu ir palikti tai savięgai. Reikalingus specialistus jos gali prisitraukti arba „nusipirkti“ iš kitų šalių. Lietuva priklauso grupei tokių valstybių, kurioms labai svarbu, kad gimtų naujų visuomenės narių. Į tai turėtų būti orientuota ir valstybės lyčių politika. Moterys gimdo ir auginą vaikus. Tačiau neįmanoma apsieiti be valstybės pagalbos. Yra nuomonių, kad moteris reikia grąžinti į šeimą, tada gims daugiau vaikų. Ar iš tikrųjų taip?

Mokslininkai Engelhartas ir Pskoviccas paskaičiavo gimimo dinamiką Europos šalyse nuo 1960 iki 2000 metų. Iki 1980 m. kuo mažiau moterų dirbdavo, tuo daugiau vaikų gimdavo. 1985 m. įvyko lūžis, ir nuo 1990 m. kuo daugiau moterų dirba, tuo daugiau gimsta vaikų. Šiuolaikiniame pasaulyje nebėra priežasčių moteris grąžinti į namus, nes dėl to valstybė tampa pusgalve. Kodėl Šiaurės šalių gyvenimo kokybės indeksas pats aukščiausias? Pernai Šiaurės taryboje Švedijos ministras pirmininkas Peršonas atsakė į tą klausimą: „Todėl, kad mes visiškai išnaudojame abiejų lyčių intelektualinį ir

Projekto koordinatore Mykolo Romerio universiteto profesorė Meilutė Taljūnaitė

ekonominį potencialą“. Valstybė galvoja visa galva ir dirba abiem rankom.

Kokia turėtų būti lyčių lygių galimybių politikos esmė?

Valstybė, norėdama pasiekti ekonominio klestėjimo, pilietinės brandos ir vaikų gimstamumo, moterims privalo sudaryti specialias sąlygas: aprūpinti gerai veikiančių vaikų priežiūros tinklą. Šiaurės šalys investuoja į ikimokyklinės vaikų priežiūros įstaigas, socialines išmokas paskirsto per jas, kad visi vaikai nuo mažiausiųjų lankytojų vaikų lopšelių ir darželių, o moterys galėtų dirbti. Lietuvoje tik 42 proc. nuo 1 iki 6 metų vaikų lanko vaikų įstaigas. Iki 3 metų – tik 15 proc. Šiaurės šalyse, išskyrus Suomiją, kur socialinės išmokos skiriamos vaikams auginti namuose, daugelis vaikų lanko lopšelius. Didžiausias gimstamumas Europoje – Islandijoje. Prancūzijoje gimstamumas padidėjo tada, kai buvo užtikrinta, kad darželiai dirbtų visą darbo dieną, kad moteris galėtų išlikti darbo rinkoje“.

Teisinė bazė, programos ir gyvenimas

LR Ministro Pirmininko patarėja dr. Virginija Šidlauskienė informavo, kad parengta jau trečioji Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių programa 2003–2004 m. ir numatytas jos tęstinumas 2005–2006 metais. Valstybinės programos – vienas lyčių lygių galimybių politikos įtvirtinimo instrumentų. Pagrindiniai programos tikslai – sudaryti vienodas galimybes vyrams ir moterims dalyvauti visose visuomenės gyvenimo srityse, t. y. padidinti moterų ir vyrų atstovavimą toms sritims, kur jie atstovaujami mažiau, pasiekti, kad paslaugos ir finansiniai išteklių kiekį įmanoma vienodai pasiekti abiejų lyčių atstovus, iškelti ir siekti spręsti specifines moterų ir vy-

Konferencijos dalyvės

rių problemas. Lyčių lygybės aspektas (*gender mainstreaming*) integruotas bei specialios priemonės moterims įtrauktos į daugelį kitų programų: LR užimtumo didinimo 2001–2004 m., Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros 2002–2004 m. priemonės, Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002–2004 m., Motinos ir vaiko, Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės ir prevencijos 2002–2004 m., Prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų psichologinės reabilitacijos, profesinio orientavimo ir užimtumo 2003–2004 m.

Šiuo metu Lietuva su kitomis Europos Bendrijos šalimis rengia bendrą ataskaitą dėl Pekino deklaracijos ir Pekino veiksmų platformos, priimtose IV pasaulinėje moterų konferencijoje (1995 m.) įgyvendinimo. Ataskaita bus pateikta Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 49 sesijai, kuri numatyta 2005 m. vasario–kovo mėn.

Vyriausybės kompetencijos sritis yra ir tarptautinio valstybinio bendradarbiavimo strateginis planavimas. Neseniai parengta ir patvirtinta Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimo programa 2004–2006 metams. Susitarta, kad pirmiausia dėmesys bus skiriamas tarpvyriausybiniam bendradarbiavimui lyčių lygybės srityje. Lietuvos Vyriausybė pareiškė principinę poziciją dėl Europos Sąjungos reguliacinių agentūrų galimo steigimo naujose šalyse narėse. Pradėtos diskusijos ir sudaryta tarpinstitucinė darbo grupė teisiniams ir administraciniais Europos lyčių lygybės instituto Lietuvoje steigimo klausimams spręsti.

„Europoje Lietuva vertinama kaip geros lyčių lygybės įdiegimo praktikos valstybė. Nacionalinės lyčių lygybės politikos užuomazgoms būdingos teisinės bazės ir praktikos perėmimas iš Šiaurės kraštų bei bendradarbiavimas teminiuose lyčių lygybės tinkluose. Nepaisant pažangių nacionalinių užimtumo politikos tikslų ir priemonių, darbo rinkos segregacija, šeimos ir darbo vaidmenų konfliktai, skurdas ir socialinė atskirtis vis dar sunkina daugelio moterų adekvačią integraciją į darbo rinką kaip ir ES šalyse senbuovėse, – sako dr. Virginija Šidlauskienė. – Lyčių lygybės politikos, lyčių aspekto integravimo strategijos (*gender mainstreaming*) laukia nauji iššūkiai nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lygių galimybių įstatymui, kuris uždraus bet kokią tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų“, – teigia LR Ministro Pirmininko patarėja dr. Virginija Šidlauskienė.

Bus daugiau

Valentina Daunoraitė

Tešiny, pradžia Nr. 20

Spalio 21–22 d. Vilniaus dailės akademijoje vyko kartu su Kornelio universitetu (Cornell University, JAV) surengta tarptautinė konferencija *Menas ir pasaulio religijos*. Konferencijos metu kai kurias rutuliotas idėjas mėginame aptarti su vienu iš konferencijos organizatorių, Vilniaus dailės akademijos prorektoriumi studijoms doc. dr. Arūnu GELŪNU.

Konteksto svarba

Pirmoje publikacijos dalyje kalbėjome apie tyrinėtojų kylančius pavojus, gilinantis į senovės meną ir apskritai į meną. Kyla daug pagundų sureikšminti kartais labai paprastus dalykus, pavyzdžiui, vaikiškam žaisliukui suteikti magišką reikšmę. Lengva pasiklysti. Tačiau tuo juk nenorime pasakyti, kad gyvenimas daug paprastesnis, negu kartais apie jį galvojame?

Vis dėlto nenorime. Požiūris, kad gyvenimas labai paprastas ir viskas nukreipiama į vartojimą (*Atsipalaiduok ir vartok!*) labai gajus. Tačiau bent jau diskusijų apie meną ir religijas kontekste niekaip negalėčiau tvirtinti, kad gyvenimas paprastas. Nebent nenorime jo sudėtingumo matyti. Tada lieka gyvenimas, kokį matome bulvarinių žurnalų viršeliuose ir didžiuojuose televizijos programų: verslo sėkmė, gražuolių šypsenos ir stulbinančios išvykos į Kanarus ar Havajus.

Konferencijos diskusijose išsiskristalizavo ir dar viena svarbi tema – konteksto klausimas. Jį jau yra aptaręs Georgas Vilhelmas Frydrichas Hegelis (Georg Wilhelm Friedrich Hegel), kuris daug dėmesio skyrė meno kūrinio idealiajai ir absoliučiajai dvasinei plotmei, taip pat Hansas Georgas Gadameris (Hans Georg Gadamer). Kaip teigė G. Hegelis, muziejuje meno kūrinio mes neišgyvename kaip šventenybės, nebesiklaupiame prieš meno kūrinių, nes jį vertiname kaip estetinį objektą. Luvras ar Ermitažas mums yra pasaulietinio estetinio jausmo kontekstai, o ne šventos vietos.

Menas sekularizavosi. Ar galima teigti, kad tai tikra žmonijos netektis – prarastas kadaise vyravęs suvokimo būdas? O gal vis dėlto šią netektį pakeitė naujos suvokimo formos?

Jūs norite, kad padaryčiau labai svarbų vertybinį sprendimą. Ar tai žmogaus augimas ar kritimas, atsakyti negalėčiau, nes pats esu dabarties taške, tam tikrame kultūriniame kontekste. Pernelyg maža laiko distancija, kad būtų įmanoma reflektuoti, ar dabar esame augimo, ar nuopolio kultūroje.

Supaprastinsiu klausimą. Aki vaizdu, kad kitaip žvelgiame ir vertiname paveikslus, kuriuos kūrė Džotas ar didysis Leonardas. Ar dėl to esame dvasiškai skurdesni? Pagaliau kaip buvome mokomi žvelgti į meno kūrinius, vertinti meną? Buvome mokomi ieškoti realistinių detalių, džiaugdavo mės, jei pavykdavo nustatyti konkrečių dailininkų pozavusių moterų, iš kurių menininkai kūrė šventąsias, vardus. Juk meno vertinimo esmė – ne realiai atpažįstami daiktai, detalės ir ne konkretūs veikėjų prototipai. Kad tarybinė menotyra ir estetika stengėsi sekularizuoti religinį meną, tai suprantama. Tačiau juk tas pats meno sekularizacijos procesas būdingas ir Vakarams, su visa laisvos ar reguliuojamos rinkos ekonomika ir individo saviraiška. Kaip čia buvo, kad diegoti tarybinio kolektyvizmo ir Vakarų pasaulio

MENAS IR PASAULIO RELIGIJOS (2)

Gedimino Zemlėko nuotrauka

individualizmo savimonė galop atvedė prie to paties rezultato – religinio meno sekularizacijos?

Išties paradoksalu, kad Vakarų pasaulis per vartojimo kultūrą ir žmogaus komforto sureikšminimą, pragmatizmą meno sekularizavimui padarė panašią įtaką kaip ir Sovietų Sąjunga bei Rytų Europa per ideologiją ir grupinių pažiūrų sureikšminimą. Čia tik galima daryti prielaidą, kad pasaulyje vyksta procesai, kurių kontekstas gerokai platesnis už pavienių ideologijų ribas.

Anapusbės tuštuma

Jei skirtingais keliais pasiekiamas tas pats rezultatas, tai ar nebus čia gilesnės žmogaus sąmonėje glūdinčios jėgos išvadavimas, išlaisvinimas iš dogmų, mistifikacijos, religinės ekstatės vergovės? Tikriausiai į meno sekularizaciją galėtume žvelgti kaip į žmogaus išsivadavimą iš tam tikrų varžtų, pirmųjų vertinimo kanonų. Ar ne tai ir yra žmogaus sąmonės išlaisvinimas? Galime naujai ir be išankstinių nuostatų pažvelgti ir vertinti meną, taip pat ir sukurta praėjusiais amžiais?

Man tai atrodo iliuzija, kad tas tiesiog pamišėliškas vartojimas, kuris taip paplitęs lietuvių tautoje, pajėgus kompensuoti žmogaus religinę patirtį, užpildyti atsirandančią tuštumą. Į lietuvių kalbą išversta puiki buvusio marksisto Lešeko Kolakovskio (Leszek Kołakowski) knyga *Metafizinis siaubas*. Ko gero, tai vienas ryškiausių XX a. pab. mąstytojų, kuris yra dėstęs Oksfordo ir Čikagos uni-

versitetuose. Tai knyga apie anapusbės tuštumą, kuri atsiveria pasitraukus mitui. Norėjimas sau išsioperuoti sakralinį instinktą gali būti suvokiamas kaip tam tikra pastanga, kuri, deja, bloškia prie kitų garbinimo objektų. Paradigminis pavyzdys man čia būtų Maiklas Džeksonas ir jo besaikė savęs sureikšminimo, o sykiu ir naikinimo programa. Tyla ir tuštuma atsiranda iš nuojautos, kad mirtis neišvengiamai artėja ir kiekvieno individo gyvenimas anksčiau ar vėliau baigiasi.

Teško matyti įdomią *Discovery* televizijos kanalo laidą apie mirties išstūmimą iš šandieninio gyvenimo. Nufilmuotas vėžiu sergantis žmogus paskutiniaisiais savo gyvenimo metais mėginantis susitaikyti su mirtimi. Buvo kalbama, kad šiuliakiniame gyvenime, kuris nukreiptas į vartojimą ir hedonistinį požiūrį į aplinką, mirtis visiškai išstumta, ji lokalizuota senelių prieglaudose, krematoriumuose, kapinyuose. Mirtis paslėpta nuo žmonių akių, tarsi neegzistuoja. Ir kai žmogų apninka mirties nuojauta, kai jis susiduria su mirtimi, ji ištinke tikras šokas. Žmogus tam visiškai nepasirengęs.

Tai Vakarų kultūros ypatybė. Kitos kultūros žmogų mirčiai rengia visą gyvenimą.

Tačiau „susitaikymas su mirtimi“ buvo nuo seno praktikuojamas Vakarų vienuolijose. *Memento mori* motyvas visą laiką buvo primenamasis bažnyčiose, laidojimo rūsiuose, kur tiesiog akivaizdžiai junti, į ką pavirs-

ta fizinis kūnas. Gyvenimas buvo tarsi pasirengimas mirčiai, ramaus filosofinio susitaikymo prasme.

Ar laimė dar nepamiršta

Ką manote apie laimės fenomeną? Natūralus žmogaus troškimas – siekti laimės, tegul ir kiekvieno kitaip suvokiamos. Dabartiniame, vietoje nenustygstančiam, bėgančiam ir į tolimiausius planetos kraštus mėginančiam nukakti Vakarų žmogui, kiek tas laimės fenomenas yra svarbus? Bijau, kad nuolat skubant nėra kada išgyventi žmogiškosios laimės pilnatvės, nes tai ne tiek fizinis, kiek dvasinis būvis. Nebent pavyksta nutverti vieną kitą tariamos „laimės“ akimirka. O gal besaikis vartojimas ir tapo mūsų laikų laimės pakaitalu?

Laimės tema labai įdomi ir turtinga. Antra vertus, dabar daugiau vartojama kita metafora – stiprėjančio dirginimo ir „odos kasymosi“ malonumai. Filosofas Martinas Buberis (Martin Buber) mūsų epochą vadina „drugio krečiama“. Vartojimas tampa tarsi niežtinčio spuogo pasikasytas. Dirbtinai sukuriamas geliantis poreikis ir jo patenkinimo būtinybė. Poreikio patenkinimas tarsi sukuria trumpalaikį pojūtį, kad viskas klojasi kuo puikiausiai – apima beveik euforiją.

Tačiau šis pojūtis labai greitai baigiasi, ko turbūt nebūt galima pasakyti apie laimę, išgyvenamą laimės pojūtį. Jis nėra toks intensyviai dirginantis, bet daug tvaresnis. Nemanau, kad įmanoma būti tikrai laimin-

gu iš savo aplinkos ar akiračio išstūmus mirtį. Ramus susitaikymas su neišvengiamybe vis dėlto yra vertingesnė būseną. Artimųjų negalios ar mirtys – kaip su tuo susitaikyti, kaip jas kontekstualizuoti? Nugrūsti į senelių prieglaudas ir ligonines, kad netrukdytų mums mėgautis vartojimu plačiaja prasme, o gal su visu tuo susitaikyti ir įtraukti į savo laimės programą? Štai reikšmingi klausimai.

Pagaliau tai ir tradicijos, kultūros dalykai, kurie priklauso ne tik nuo mūsų nuomonės ar valios.

Taip, žinoma. Skirtingų kartų veiklos aktualizavimas yra labai sena kultūrinė problema.

Kapitalas nepakantus tradicijai

Tačiau jei taip, tai gal ir Vakaruose paplitusi vartojimo kultūra yra visai natūralus ir gal šiame istorijos tarpsnyje net būtinas dalykas? Neišvengiamybė.

Aiškinimas, pasitelkus „natūralumo“ ar „neišvengiamybės“ sąvokas yra gan lengva išeitis, dažnai pasitelkiama tų, kurių interesams tokie paaiškinimai tarnauja. Tačiau akivaizdu, kad nacionalinės ir vadinamosios tradicinės kultūros vartojimui labai neparankios, nes vertybiškai blokuoja „dirginimo centrus“, kuriuos vartojimo visuomenė nuolat stimuliuoja. Kartu trukdoma prekių ir kapitalo judėjimui, nuolatinei apytakai.

Užtat kapitalas toks nepakantus ir negailestingas tradicijai?

Sukompromituoti, išjuokti „seną mąstymą“ ir „seną jauseną“ – kad ir kokiais lėkštais būdais – tai kapitalo siekis. Suniekinus tradiciją, lengviau atverti vartus besaikiam vartojimui.

Tačiau ar ne to paties reiškinio kylančias ausis matome, kai regime mėginimus nubraukti buvusio Lietuvos meno, mokslo ir kultūros laimėjimus? Girdi, tas menas ir mokslas „sovietinis“, o štai mes iš Vakarų gausime visiškai naujos kokybės meną ir mokslą. Ir gavome – kupranugario mėšlo krūvą vienoje instaliacijoje kaip nuostabus novatoriškumo mene pavyzdį. Lietuviško teatro gal ir nepavyko visai suniekinti, bet mums buvo siūloma ir pakaitalai gatvės ar aikštės teatro pavidalu. Laižyti kečupą nuo apsinuoginusios gražuolės kūno, tai ir gatvės teatras, ir instaliacija vienu mostu. Tik kuo čia dėtas menas.

Akivaizdu, kad visa tai susiję, tačiau neturėtume pamiršti, kad sovietizmas taip pat buvo į progresą nukreipta ideologija, nušluojanti visas tradicijas. Antra vertus, kiekvienas radikaliai neigiamas požiūris yra truputį naivus. Gal ne viskas taip juoda? Bijau, kad neprimintume bambančių pensininkų, kuriems viskas blogai, kurie nūdienoje nesugeba matyti nieko pozityvaus. Nepaisant to, kad į šandieninę žiniasklaidą nepatenka daugelis svarbių dalykų, esama daugybės puikių menininkų ir mokslininkų, pagaliau normalių žmonių bet kurioje srityje, kurie sau kelia labai dvasingus ir aukštus reikalavimus. Ir šiuo metu, kai mes kalbamės, jie rašo, piešia, filmuoja, projektuoja, komponuoja, gydo ir moko.

Deja, atsivertęs kai kuriuos leidinius, gali pagalvoti, kad leidėjai turi, kaip ironizuoja viename esė Umberto Eco (Umberto Eco), vienintelį tikslą – parduoti savo prekę. Kartais net topteli mintis apie kažkokį sąmokslą, ima atrodyti, kad

Vilniaus gotikos kampelis yra įkvėpęs ne vienos tarptautinės konferencijos dalyvius

Nukelta į 11 p.

Iš tų laikų, kai laikraštis buvo bučiuojamas

Atkelta iš 1 p.

sostinės Petro Vileišio gimnazijos moksleiviai ir pasvaliečiai, kurie visada labai aktyviai dalyvauja savo kraštiečiams skirtuose renginiuose, Rotušės salėje būtų ne itin linksmas vaizdas. Galima ieškoti pateisinimo: savaitės vidurys, darbo metas, ne kiekvienas norintis mokytojas, dėstytojas ar kitoje tarnyboje dirbantis inteligentas gali sau leisti prabangą darbo metu laisvo klausytojo teisėmis dalyvauti tokiam renginyje. Deja, beveik nematėme mūsų laikraščių ir žurnalų darbuotojų. Ar tikrai jie nesijaučia *Vilniaus žinių* pradėtojo darbo tęsėjais, jei pirmojo legalaus lietuviško dienraščio 100-mečiui skirtai konferencijai nesuteikė nė menkiausios reikšmės? Gal savaip iškalbingas simptomas, rodantis, kad mūsų dabartinė spauda jau ne itin daug ką bendro turi su ta programa ir užduotimis, kurias sau kėlė *Vilniaus žinių* kūrėjai, darbuotojai ir talkininkai.

Galima įsivaizduoti, kaip *Vilniaus žinių* 100-mečio minėjimas būtų vykęs, pavyzdžiui, prieš kokią 15 metų. Būtų virtęs tikra tautiškuo manifestacija, išpūdingu renginiu, kuris dar labiau kristalizuotų valstybingumo atstatymo idėją, artintų tai, ką įgijome 1990 m. kovo 11-ąją.

Šiandien kitas mūsų tautos ir valstybės gyvavimo tarpsnis, kai esame visai kitoje geopolitinėje erdvėje ir mūsų laivo kursą reguliuoja ne kapitono valia, bet globalizacijos vėjai bei skersvėjai. Jauno, godaus ir akiplėšiško lietuviškojo kapitalizmo atstovai, nežinantys žodžio *gana*, veržiasi į valdžios piramidės viršūnę,

ilgainiui ištirps tarptautiniame kapitale – ar ne to siekia globalizacijos apologetai?

Galimas daiktas, stiprės pilietinė visuomenė, tik ar ką bendro turės su tautiniais idealais, kurie juk padėjo ne tik telkti ir išlaikyti lietuvių tautą, bet galop atvedė ir prie Lietuvos valstybės atkūrimo 1918-aisiais bei 1990-aisiais. Kur nuves mūsų laivą pilietinės visuomenės idealas, į kokią įlanką ar užuovėją? Ir išvis ar tokia rami įlanka kur nors yra globalizacijos vėjų kiaurai perpučiamame Žemės rutulyje?

Jų vaidmenį sunku pervertinti

Suvokti, kas esame šiandien, geriausiai padeda palyginimas. Neturime galimybės į save pažvelgti, kokie būsimė po šimto metų, bet užtat galime prisiminti, kokie buvo, kokiais idealais ir troškimais gyveno, kaip savo gyvenamąją metą vertino mūsų tautos geriausieji prieš šimtą metų. Kaip šiandien suvokiame jų tikslus ir siekiames – kaip labai naivias, o gal kaip aukštybes, kurių ir ateityje liks siekti tarsi spindinčio ir nepasiekiamo idealo? Pagal tai, kaip į šiuos klausimus atsakysime, nepriklausomas vertintojas galėtų pateikti verdiktą ir apie mus pačius: kas esame, ko siekiame, kokį matome mus supantį pasaulį.

Konferencijoje įžangos žodį taręs Vilniaus miesto meras Artūras Zuokas *Vilniaus žinių* dienraščio pasirodymą prieš šimtą metų pavadino labai svarbiu tautos sąmoningumo brandos reiškiniu, išaugusiu iš *Varpo*

Apie „Vilniaus žinių“ steigėjo ir leidėjo inž. Petro Vileišio pastangas kuriant dienraštį pasakoja prof. Jonas Aničas

ir *Aušros* šaknų, vedamas didžiųjų tautos švietėjų – Petro Vileišio, Jono Jablonskio, Povilo Višinskio, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio ir kitų. *Vilniaus žinios* tapo svarbiausiu ne tik Vilniaus krašto, bet ir visos šalies žinių sklaidėju. Didžioji šio leidinio misija buvo lietuviškos kultūros gaivinimas, mūsų gimtosios kalbos puoselėjimas ir grąžinimas į visuomeninį gyvenimą. Nors šis leidinys gyvavo neilgai, tik iki 1909 m. kovo, bet suvaidino didžiulį tautos žadinimo bei telkimo vaidmenį. Būtent *Vilniaus žinios* sukviėtė aktyviausius šalies ir užsienio lietuvius į Didįjį Vilniaus seimą, kuris išskėlė ryškią Lietuvos politinės ir kultūrinės nepriklausomybės vilties žiežirbą.

Meras A. Zuokas pasidžiaugė, kad po 90 metų *Vilniaus žinios* atgimė, tapo mūsų sostinės kasdienybės metraščiu. Kartu miesto „galva“ apgailestavo, kad Lietuvoje šiandien nėra daug žiniasklaidos priemonių, kurios teiktų žinių, informacijos, nes daugiausia gauname nuomonių. Taip, pasak mero, atimama galimybė pačiam skaitytojui mąstyti, vertinti. Tad dabartinėms *Vilniaus žinioms* meras linkėjo skleisti žinias, o visiems kitiems – skaityti ir patiems vertinti.

Kaip buvo gautas leidimas

Apie *Vilniaus žinių* steigėjo, leidėjo ir redaktoriaus inž. P. Vileišio pastangas leisti tautą telkiantį legalų leidinį kalbėjo prof. habil. dr. Jonas Aničas, vienas aktyviausių konferencijos organizatorių.

Dar studijuodamas Peterburge P. Vileišis su bendraminčiais leido ranka rašytą lietuvišką laikraštėlį *Kalvis melagis*. 1898 m. su broliais gydytoju Antanu ir teisininku Jonu Vileišiais apsigyvenęs Vilniuje, inž. P. Vileišis matė tik vieną kelią kaip sulenkėjusioje istorinėje Lietuvos sostinėje galima atgaivinti ir stiprinti lietuvių – tai legalaus lietuviško dienraščio leidyba. Dar 1902 m. Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai jis pasiuntė prašymus, kad Vilniuje būtų leista spausdinti dienraštį *Naujienos* ir savaitraštį *Balsas*. Leidimo negavo.

Tokios leidybos galimybės atsirado po 1904 m. gegužės 7 d. (nauju stiliumi), kai buvo panaikintas lietuviškosios spaudos draudimas Rusijos imperijoje. Iš aštuonių prašymų pirmasis leidimą gavo verslininkas Antanas Smilga, kuris 1904 m. lapkričio 18 d. Peterburge pradėjo leisti savaitraštį *Lietuvių laikraštis*. Šis pirmasis legalus imperijoje lietuviškas laikraštis nustojo ejęs 1905 m. sausio pradžioje.

Nors P. Vileišis dar 1904 m. gegužės pradžioje padavė prašymą leisti *Vilniaus žinias*, bet Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos mechanizmo krumpliaraičiai sukosi labai lėtai. Lietuviškos spaudos draudimas buvo panaikintas, tačiau carinei valdžiai užkliuvo per mažą dienraščio prenumeratos kainą – tik 6 rubliai metams. Kur matyta, kad lietuvišką dienraštį dabar skaitys, kas panorėjęs. Spaudos reikalų valdyba reikalavo prenumeratą įkainoti 12 rublių, vadinas, taip „atkratyti“ didžiąją dalį skaitytojų. P. Vileišis laikėsi savo kainos ir valdžiai teko nu-

sileisti. Mėginta sudaryti ir kitų kliūčių, kurios pristabdytų lietuviško legalaus dienraščio pasirodymą. Dar 1904 m. gegužės 21 d. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba išsiuntė raštą Vilniaus generalgubernatoriui, kad šis apibūdintų P. Vileišį – ar galima jam duoti leidimą leisti laikraštį. Atsakymas Peterburgą pasiekė tik rugsėjo 12 d., įdomu, kad P. Vileišio charakteristika labai išsami ir teigiama. To meto Vilniuje jis jau buvo reikšminga figūra.

Išidėmėtina, kad leidimą leisti *Vilniaus žinias* P. Vileišiui spalio 2 d. pasirašė vidaus reikalų ministras Piotras Sviatopolkas-Mirskis, nuo 1902 m. buvęs Vilniaus generalgubernatoriumi, gerai pažinojęs P. Vileišį. Spalio 10 d. P. Vileišis buvo pakviestas pas Vilniaus cenzorių ir gavo Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos pranešimą, leidžiantį leisti *Vilniaus žinias* bei du liudijimus, kuriais leidžiama veikti redakcijai bei spaustuvei.

Visų lietuvių laikraštis

Praktinį dienraščio steigimo darbą P. Vileišis pradėjo nuo redakcijos branduolio telkimo. Pakvietė kalbininką Joną Jablonskį, du varpininkus Joną Kriaučiūną ir Povilą Višinskį bei savo brolių teisininką Joną Vileišį. Taiigi lietuviškos spaudos apaštalai, Petras ir Povilas bei trys Jonai, ir parengs pirmą *Vilniaus žinių* numerį, iki kurio kelias vedė per kai kuriuos įsimintinus įvykius.

Lygiai po mėnesio nuo leidimo gavimo leisti dienraštį, lapkričio 9 d., P. Vileišis savo spaustuveje pateikė pranešimą visuomenei apie pradėsiantį eiti pirmąjį lietuvišką dienraštį. Išdėstyta dienraščio programa ir pabrėžta, kad tai bus visų lietuvių laikraštis. Kiek vėliau buvo išspausdintas kitas pranešimas, kuriame leidėjas kreipėsi į visuomenės ir kultūros veikėjus, kviesdamas bendradarbiauti.

Pirmieji atsisaukė jauni inteligentai: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Kazys Puida, Ona Pleirytė (vėliau – Puidienė), Adolfas Vėgėlė, Kostas Stiklius, Pranas Klimaitis, Marija Pečkauskaitė, Gabrielė Landsbergaitė, Marija Piaseckaitė (vėliau – Šlapelienė) ir kiti. Dienraščio administratoriumi buvo pakviestas G. Landsbergis-Žemkalnis. Pranešėjas J. Aničas taip pat pabrėžė svarbų kun. Juozo Tumo-Vaižganto, Antano Smetonos, Mykolo Biržiškos bei kitų inteligentų vaidmenį telkiant jėgas pirmojo lietuviško dienraščio leidybai.

Vilniaus miesto merui Artūriui Zuokui atminimo dovanėlę įteikia vienas konferencijos organizatorių poetas Mykolas Karčiauskas

Jei ne sostinės Petro Vileišio gimnazijos moksleivių būrys, konferencijos salė Rotušėje būtų beveik tuščia

„Vilniaus žinių“ indėlių, rengiantis Didžiajam Vilniaus seimui, atskleidė istorikas dr. Rimantas Miknys

Vargų ir skausmo pagimdytas

Galima tik įsivaizduoti, kaip nekantariai ir su koku jauduliu buvo laukiama pirmojo *Vilniaus žinių* numerio. Jis turėjo pasirodyti naktį į gruodžio 10-ąją. Pastate Vilniaus g. 10, kur tuomet veikė P. Vileišio spaustuve, o dabar – Vilniaus mokytojų namai (Vilniaus g. 39), tą naktį nemiegojo visi redakcijos ir administracijos darbuotojai, laukę gimstant pirmagimio. Nebuvo tik svarbiausio asmens – sirguliavo P. Vileišis. Naktis kaip ant adatų.

Tik pasibaigus ketvirtai valandai ryto iš spausdinimo mašinos pradėjo kristi pirmieji gatavi *Vilniaus žinių* laikraščio lapai. Administratorius G. Landsbergis-Zemkalis paėmė pirmųjų lapų sau ir padavė J. Jablonskiui, kad lietuvių kalbos svarbiausias tvarkytojas savo ranka visiems išdalytų po pirmąjį lietuviško dienraščio numerį. Sugraudintas kalbininkas visiems davė po laikraštį, o savąjį pabučiavo. Norėjo kažką pasakyti, bet neįstengė – gerklė ašarų priplūdusi. Taip ir išėjo namo. Grupė bendradarbių auksu ant šilko išspausdintą pirmąjį *Vilniaus žinių* numerį nunešė viso šio projekto sieklai ir judintojai pasiligojusiam P. Vileišiui į jo namus Antakalnyje.

Sunku apsaikyti tą sujudimą ir džiaugsmą, kai dienraštis pasiekė skaitytojus. Kai kuriose bažnyčiose buvo skambinama varpais, laikomos iškilmingos tam įvykiui skirtos pamaldos, o kai kur po kaimus raiti jodinėjo šaukliai, skelbdami tautai gerą žinią. Vargų ir skausmo pagimdytas pirmasis legalus lietuviškas dienraštis pradėjo lietuvių telkimo darbą.

Laikraštis vedė į Didįjį Vilniaus seimą

Pasiskelbusios visų lietuvių laikraščiu *Vilniaus žinios* neišvengiamai turėjo įsivelti ir į politinę veiklą, nors dienraštis užėmė nuosaikią ir nepartinę poziciją. Nuo 1905 m. pradžios *Vilniaus žinios* pradėjo aktyviai skleisti tautinės vienybės idėją, tampa Vilniaus lietuvių inteligentus telkiančiu centru. Dienraščio tiražas pasiekė 6–7 tūkst., tad nei *Varpas*, nei *Ūkininkas*, nei socialdemokratų spauda su juo konkuruoti nebegalėjo. Tautinės vienybės idėja, kurią propagavo dienraštis, buvo patraukli nepartinei inteligentijai bei valstietijai. Tokią laikraščio kryptį, pasitraukus iš redakcijos P. Višinskiui ir J. Jablonskiui, formavo J. Vileišis, J. Kriaučiūnas ir Pr. Klimaitis. 1905 m. vasarą į Lietuvą atvykęs Jonas Basanavičius bemat suartėjo su *Vilniaus žiniomis*, nes legalus

laikraštis linkusiam į kultūrinę ir mokslinę veiklą J. Basanavičiui atrodė patrauklesnis už lietuvių demokratų užsienyje leidžiamus laikraščius. *Vilniaus žinios* jau turėjo idėjinę vedlį.

Galima apibendrinti: sutelkusios kūrybinę inteligentiją, turėdamos turtingą mecenatą P. Vileišį ir tautos ideologą J. Basanavičių *Vilniaus žinios* neišvengiamai turėjo tapti ir labai pastebima politine lietuvių jėga. Apie tai savo pranešime „*Vilniaus žinios*“ ir *Didysis Vilniaus seimas* kalbėjo Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas dr. Rimantas Miknys.

Didžiojo Vilniaus seimo idėja kilo būtent *Vilniaus žinių* aplinkoje. Keitėsi politinė padėtis Rusijoje, silpnėjo cenzūra, atsirado galimybės derinti kultūrinę ir legalią politinę veiklą. Rusijoje vis garsiau pradėtas kelti Lenkijos autonomijos klausimas, buvo akivaizdu, kad būtina imtis akcijų, kuriomis būtų deklaruojama ir lietuvių tautos branda politiniame gyvenime. Nepartiniai nuosaikieji liberalai, kurių tribūna ir buvo *Vilniaus žinios*, tapo lietuvių suvažiavimo Vilniuje organizatoriais. Ši grupė parengė ir suvažiavimo, būsimą Didžiojo Vilniaus seimo programą.

Rengiantis seimui Rusijos Ministrų tarybos pirmininkui grafiui Sergejui Vitei nusiųstas 1905 m. spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje parengtas ir lietuvių susirinkimo adresuotas memorandumas. Memorandume, kuris buvo paskelbtas lapkričio 26 d. ir *Vilniaus žiniuose*, reikalaujama Lietuvos autonomijos, demokratinių laisvių, prie autonominės Lietuvos prijungti dalį Suvalkų gubernijos, lietuviškos mokyklos ir t. t. Vis dėlto aukščiausia valdžia memorandumu pripažįstamas Rusijos monarchas. Dėl šios nuostatos kilo karšti lietuvių ginčai, jai nepitarė J. Jablonskis, o P. Višinskis net išėjo iš Didžiojo Vilniaus seimo organizacinio komiteto. Galima sutikti, kad valdant carui ir kiti memorandumu keltieji reikalavimai būtų pakibę ore. Tačiau memorandumo autoriams atrodė, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulo pabrėžimas šalia kitų caro titulu teiktų tegu nominalų, bet Lietuvos valstybingumo pabrėžimą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Teismo procesas, kuris įeis į istoriją (3)

Pradžia Nr. 20, 21

Neišlaikė akademiko Andrejaus Sacharovo nervai

Vieną dieną prie Aukščiausio teismo pastato saugumiečiai atvarė juodą „voronoką“, kuriuo paprastai buvo vežiojami kaliniai arba suimtieji. Matyt, norėta, kad susirinkę prie teismo pastato žmonės pagalvotų, kad tame „voronoke“ atvežtas Vilniuje teisiamas Sergejus Kovaliovas. Tą mašiną išvydęs Andrejus Sacharovas labai susijaudino ir pradėjo kumščiu daužyti į „voronoką“ šaukdamas: *Laikykis, Serioža!* Saugumo pulkininkui šis vaizdas labai patiko, ir jis patenkintas juokėsi. O A. Sacharovas įpykęs riktelėjo: „*Svoloč!*“ Susigriebė, kad persūdė, todėl sako: *Atsiprašau, ne jūs vienas. Jūs visi „svoločiai“.* Buvo matyti, kad visas dreba iš pykčio.

Antanas Terleckas priėjo ir klausia: *Andrejau Dmitrijevičau, kaip su širdimi? Šis ir sako: Širdis būtų gal ir neblogai, bet, kaip matote, nervai nebe-laiko.*

Monsinoras Alfonsas Svarinskas prisimena, kaip tada priėjo prie A. Sacharovo ir pasakė: *Atleiskite, kad mes, lietuviai, nemokame Jūsų apginti.* A. Sacharovas atsakė: *Čia ne jūs, lietuviai, kalti, čia mūsų šaliai taip daro.*

Bilietu nėra? Bilietu bus

Buvęs disidentas Jonas Volungevičius priminė epizodą, kaip A. Sacharovas iš Vilniaus turėjo išvažiuoti į Maskvą.

J. Volungevičius nuėjo į geležinkelio stotį – bilietu į Maskvą nėra. O A. Sacharovui būtinai reikėjo išvažiuoti. Sužinojęs, kad bilietu gauti nepavyko, visus nuramino – bilietu bus. Išvažiuojantį A. Sacharovą išlydėti susirinko visi į Vilnių iš Maskvos ir Leningrado į S. Kovaliovo teismo procesą atvykę žmogaus teisių gynėjai, suprantama, taip pat ir lietuviai disidentai. Geležinkelio stoties kasininkė, aišku, pareiškė, kad bilietu nėra. Tada A. Sacharovas išsitraukė Socialistinio darbo didvyrio pažymėjimą. Kasininkė išvertė akis,

Žmogaus teisių gynėjas biologijos mokslų daktaras Sergejus Kovaliovas

sutriko, kilo šurmulyš, po minutės prisistatė, matyt, pamainos viršinė. A. Sacharovas gavo ne tik bilietą, bet ir dvivietį kupę. Važiavo kartu su Lietuvos Helsinkio grupės nariu Eitanu Finkelšteinu.

Arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ pasakoja pajavirino asmeninėmis įžvalgomis, kad toje santvarkoje labai veiksmingi buvo ne tik TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputato ir Socialistinio darbo didvyrio pažymėjimai, kurie padėdavo atverti daugelį durų, bet ir paprasčiausios pinigų kupiūros, ypač didesnės vertės. Jei prie langelio su užrašu *Tarybų Sąjungos didvyriams, Socialistinio darbo didvyriams be eilės* prieisi ir kyštelėsi pinigą, tai bilietas bemat atsiras. Aplink pasigirdavo ir nepatenkintųjų balsai: *Ar čia herojus?* Būsimas didvyris – būdavo duodama suprasti. Materialistinėje visuomenėje veikė labai žemiški dėsniai. To nepasakysi apie toje pačioje visuomenėje už žmogaus teises kovojusius disidentus, kurių veikla buvo kupina aukščiausio idealizmo pavyzdžių, ką mums primena ir Vilniuje vykęs S. Kovaliovo teismo procesas.

Principinė Sergejaus Kovaliovo laikysena

Iki šiol kalbėjome apie šiapus teismo pastatą vykusius įvykius. Ge-

nocido aukų muziejuje saugomas S. Kovaliovo teismo proceso garso įrašas. Prisiminimų vakaro metu buvo pasirinkta ir išklaudyta ta įrašo dalis, kurioje S. Kovaliovas išdėsto savo principinę nuostatą, kodėl jis taip, o ne kitaip elgėsi tardymo metu ir teismo procese.

Tardymo metu (iš viso buvo 90 tardymų, juos vedė į Vilnių iš Permės atvežtas ypatingų bylų tardytojas Istominas), neduodamas parodymų, šią savo užimtą poziciją S. Kovaliovas aiškino tuo, kad patį tardymą jis laiko neteisėtu, prieštaraujančiu įstatymams, dar daugiau – tai nusikaltėlišką tardymą. Kaip jau sakėme, iš šios savo užimtos pozicijos jis darė išimtis tik tais atvejais, kai buvo norima nuodugnai išsiaiškinti

reikalo esmę arba buvo klausiamo būtent asmeninės jo, S. Kovaliovo, nuomonės vienu ar kitu klausimu. Pavyzdžiui, kiek vienas ar kitas jam inkriminuojamas kaltinimas atitinka tikrovę.

Šią savo užimtą poziciją tardymo metu S. Kovaliovas išaiškino ir per teismą. Pabrėžė, kad būtų visai logiška tą pačią poziciją, kokios laikėsi per tardymą, užimti ir teismo proceso metu. S. Kovaliovas logiškai išdėstė, kad Sovietų Sąjungoje teisingumas tokio tipo bylose, kuri ir jam taikoma, neegzistuoja. Todėl teismo nuosprendis jam negali būti teisėtas, o jei taip, tai visai logiška būtų tęsti tardymo metu užimtą poziciją, t. y. neatsakinėti į jam užduodamus klausimus.

Savo principų neatsisakė viso proceso metu, nors ir buvo verčiamas sakyti tai, ko iš anksto nebuvo numatęs. S. Kovaliovas atsisakinėjo duoti bet kokius parodymus, kadangi patį teismo procesą jis apibūdino kaip pažeidžiantį įstatymus. Negana to, savo kalboje šį teismo procesą pavadino nusikalstamu.

Vis dėlto teisme jis savo poziciją pakoregavo. Jis nutarė teismui duoti parodymus ir dalyvauti savo bylos įrodymų tyrime, kad būtų nustatyta, ar jam inkriminuojami teiginiai yra klaidingi ar šmeižikiški, kurie jam, S. Kovaliovui, inkriminuojami, turi

Nukelta į 16 p.

Tapo Europos mokslo fondo nariu

Šių metų lapkričio 18–19 d. Strasbūre (Prancūzija) vykusioje Europos mokslo fondo (European Science Foundation, toliau – EMF) generalinėje asamblėjoje, skirtoje šio fondo veiklos 30-mečiui paminėti, Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas tapo Europos mokslo fondo nariu.

Kaip pažymėjo EMF generalinės asamblėjos posėdyje dalyvavęs Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo direktorius dr. Sigitas Renčys, po daugiau kaip valandą trukusios balsavimo procedūros Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, kaip ir Graikijai atstovavęs Tyrimų ir technologijų fondas, buvo vieningai patvirtinti

Europos mokslo fondo nariais.

Šiandien šios prestižinės tarptautinės organizacijos nariais yra 30 Europos valstybėms atstovaujančių 78 narės organizacijos. Iš Baltijos valstybių EMF nariu nuo 1999 m. yra Estijos mokslo fondas ir Estijos mokslų akademija. Latvija savo atstovų šioje tarptautinėje organizacijoje neturi.

EMF prezidentas dr. Reinderis J. fon Dvinenas (Reinder J. van Duinen) šiltai pasveikino naujuosius narius išsitraukus į aktyvių permainingų laikotarpį pradėjusią Europos mokslo bendriją, ypač glaudžiai bendradarbiaujančią su Europos komisija, ir pateikė pasiūlymą, kad EMF Nu-

latinių komitetų posėdis galėtų vykti jau 2005 m. birželį Vilniuje.

EMF generalinėje asamblėjoje buvo išklaudyti pranešimai dėl Europos mokslo fondo ilgalaikės plėtros, aptarti nauji EMF instrumentai bei finansai, išklaudytos EMF Nuolatinių komitetų ir ekspertų komitetų vadovų ataskaitos bei vizijos, patvirtinti EMF Valdandčiosios tarybos ir Vykdančiosios valdybos dokumentai, atitinkami finansiniai bei audito dokumentai, EMF prezidento dr. R. J. fon Dviveno bei vykdančiojo vadovo prof. Bertio Andersono (Bertil Andersson) pranešimai dėl ateities gairių.

Būdamas Europos mokslo fondo nariu, Lietuvos valstybinis mokslo ir

studijų fondas galės pakviesti Lietuvos mokslininkus, mokslo ir studijų institucijas aktyviai įsijungti į tokias reikšmingas EMF programas kaip EURYI, EUROCORES, ERANET, HERA ir daugelį kitų, kurios gauna atitinkamą Europos komisijos ir šios tarptautinės organizacijos finansavimą.

Kitą Europos mokslo fondo generalinę asamblėją numatyta sukviešti Strasbūre 2005 m. lapkričio 25–26 dienomis.

Viktorija Tunylaitė,
Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo
vyresnioji specialistė

Tęsinys, pradžia Nr. 21

Talantas žmogaus neapsaugo nuo gyvenimo jam lemtų išmėginimų. Kartais net atrodo, kad talentingesiems jų tenka daugiau ir skaudesnių. Salomėjos Nėries gyvenime tų išmėginimų būta ne vieno. Mylėta ir nekęsta, liaupsinta, kelta ant pjedestalo ir ne kartą nuo jo bandyta nustumti. Atrodo, dar gyva būdama išgėrė visą gyvenimo jai skirtą kartybių taurę, tačiau, net beveik 60 metų praėjus nuo poetės mirties, vis dar neatslūgsta įtampas dėl jos reikšmės ir vietos lietuvių literatūroje, mūsų tautos istorijoje ir kultūroje. Juk jei naujame Vilkaviškio rajono lankytinų vietų žemėlapyje aptinkime nepažymėtą poetės gimtinę, vadinasi, kažkas ne taip mūsų sąmonėje ir sąžinėje. Išvirškščias bolševizmas gyvas, jo recidyvų apstu.

Kam jau kam, o savo poetams ir rašytojams esame itin neatlaidūs, tarsi jie būtų ne žmonės, o kažkas daug daugiau. Gal ir yra daugiau tautai, išėjusiai iš literatūros, kaip sakė Česlovas Milošas, ir, ko gero, vis dar klaidžiojančiai savo istorijos ūkuose, vis nerandančiai savo tikrosios vietos Europos istorijoje bei kultūroje. Kol patys sau tebesame didžioji paslaptis ir nežinomybė, naviu tikėtis, kad kiti mus imtų išskirti, susidomėtų ir pradėtų pažinti.

Noras suvokti poetės gyvenimo ir kūrybos vingius – tai ne tik sąskaitų suvedimas su praeitimi, bet ir mėginimas istorijos laike pažinti pačius save. Turint tokį vedlį kaip Viktoras Alekna, yra vilties, kad nepasiklysimė poetės gyvenimo, vilčių ir svajonių labirintuose. Gal ir mūsų pačių išankstinės nuostatos nebus ta kliūtis, kuri neretai trukdo pažinimo kelyje.

Loginėmis sąvokomis mąstyti jai buvo sunku

Gerbiamasis Rašytojau, kaip Jūs apibūdintumėte Salomėjos Bačinskaitės (Nėrimis ji tuo metu buvo nedaugeliui, nebent „Ateities“ žurnalo redakcijos darbuotojams) studijas universitete? Matematika jai akivaizdžiai nesisekė gimnazijoje, o kaip sekėsi studijos? Kiek pamenu iš Jūsų sudaryto poetės gyvenimo ir kūrybos metraščio, nemažai egzaminų ji neišlaikydavo, kai kuriuos tekdavo perlaikyti, kitus nukelti vėlesniam laikui.

Jai daug sunkumų keldavo Stasio Šalkauskio filosofijos mokslas. Julija Paltarokaitė-Šalkauskienė pasakojo, kaip jos kartu 1928 m. laikė

Seniausią Salomėjos Nėries 100-mečiui skirtos konferencijos dalyvį Viktorą Alekną sveikina Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja doc. dr. Rūta Brūzgienė

egzaminą pas S. Šalkauskį. Sėdėjo greta ir jautė kaip Salomėjai kojos virpa. Kai atėjo jos eilė, net į paprastus klausimus atsakinėjo prastai – ar dėl didelio jaudinimosi, ar išvis nesugebėjo. Daug vėliau S. Šalkauskis žmonai prasiitarė, kad Salomėjai, kaip poetei, sunku mąstyti loginėmis sąvokomis. Dėstytojai jai paprastai pasirašydavo, bet mokslo gabumais ji nieko nestebino.

Virpėdavo Salomėja ir per prof. Juozo Ereto paskaitas, ne vien per egzaminus. Regis, buvo smarkiai išimylėjusi. „Tu buvai žaibas mano naktį“ – tai apie J. Eretą 1927-aisiais.

Tuo metu didelės meilės gal dar nebuvo. Tačiau šveicaras J. Eretas bu-

vo brunetas, juodais ūsais ir žaibujančiomis akimis, ir Salomėja jo išorinė vyriška jėga, matyt, veikė. Todėl ir virpėjo per paskaitas, kai J. Eretas į ją pažvelgdavo. Gal veikė ir jo jausmingas žodis, nors negalėčiau tvirtinti, kad jis būtų labai patraukliai kalbėjęs. Ne kartą man yra tekę klausytis J. Ereto. Tiesa, kalbėjo labai ekspresyviai. Iš visų kalbėtojų man didžiausią įspūdį darė Mykolo Krupavičiaus prkalbos. Buvo nepralengtas oratorius.

O ar patiko Saliutei?

Negalėčiau atsakyti, ar Salomėjai yra tekę klausytis M. Krupavičiaus prakalbų.

Ar galėjo būti kitaip, juk abu ateitininkai?

Būdama studentė Salomėja ketletą kartų buvo M. Krupavičių aplankiusi, 1926 ar 1927 metais. Tuo metu jis buvo Seimo narys, jau ne žemės ūkio ministras. Įdomu, kad apie tai M. Krupavičius parašė, kai Amerikoje 1959–1960 m. kilo diskusija dėl Salomėjos Nėries vertinimo. Tada M. Krupavičius ją užsistojo, prisiminęs palankiai vertino. Diskusija kilo tada, kai 1959 m. pasirodė Lietuvos TSR mokslų akademijos parengtas *Literatūros ir kalbos IV tomas*, skirtas Salomėjai Nėriai. Labai kruopščiai parengtas leidinys, kuriame spausdinta daug atsiminimų apie poetę, Vlodo Žuko sudaryta jos bibliografija.

SALOMĖJA NĖRIS:

GYVENIMO IR KŪRYBOS VINGIAIS (2)

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Tad dėl ko Amerikos lietuviai diskutavo apie Salomėją Nėrį?

Viena ponija, gavusi tą knygą, parašė labai piktą straipsnį: kaip tautos išdavikė garbinama Lietuvoje. Apie tai parašė ir knygą. Išėvijoje kilo diskusija. Keletas žmonių pritarė straipsnio autorei, bet buvo ir tokių, kurie atkirto, vertino Salomėją Nėrį teigiamai. Vienas tokių buvo M. Krupavičius. Ne viską prisimenu, nes seniai teko skaityti tą jo straipsnį. Man įsiminė, kad kelis kartus su skirtingomis draugėmis Salomėja buvo jį aplankiusi – labai nuoširdi jauna mergaitė. Uždavinėjo jam gana sudėtingus klausimus, kurie rodė didelį jos jautrumą, domėjimąsi socialiniais klausimais. M. Krupavičiui teko net kabrotis po knygų lentynas, į Salomėjos klausimus ieškoti atsakymų knygose. Taigi prelatas prisiminė tuos senus laikus, kai Salomėja dar nebuvo garsi poetė.

Juk tuo metu ne visi žinojo, kad Nėris – tai studentės Salomėjos Bačinskaitės slapyvardis. 1927 m. balandį Liudas Gira iliustruotame žurnale *Mūsų dienos* paskelbė, kad Nėris – tai Salomėja Bačinskaitė. 1926 m. balandžio 1 d. datuotame *Iliustruotos Lietuvos* Nr. 14 išspausdinti trys S. Nėries eilėraščiai, poetės nuotrauka ir paaiškinta, kad Salomėja Nėris – tai studentė Salomėja Bačinskaitė. Žurnale buvo įdėta recenzija, skirta jos pirmajam eilėraščių rinkiniui *Anksti rytą*, kuris pasirodė tų metų vasario mėnesį. Iki tol poetės slapyvardį žinojo tik Jonas Grinius ir *Ateities* redakcija. Net ir kambario draugės bendrabutyje nežinojo. Tik rinkinį *Anksti rytą* paskaičiusi Jadvyga Laurinavičiūtė bendrabutyje ėjo per kambarius ir visoms paskelbė: *Štai mūsų Salomėjos eilėraščiai.*

Ovacijos Salomėjai

Tai rodo didelį Salomėjos uždarmumą. Buvo nepaprastai jautri, labai greitai susijaudindavo, supykdamo, jei išgirdavo menkiausią kritikos žodį apie savo eilėraščius. Nors negalėtume pasakyti, kad būtų buvusi draugų ir

Poetė Salomėja Nėris gyvenimo kaleidoskope

draugių nemėgstama. Veikiau priešingai: turėjo labai daug gerbėjų ir dūsautojų, palankiai jos eiles vertino jos kambario draugės.

Daugiausia bendrabutyje gyveno ateitininkės, o ateitininkams jos pirmasis rinkinys teikė daug džiaugsmo. 1927 m. liepą Palangos parke vyko ateitininkų kongresas, Salomėja Nėris jame skaitė savo eilėraščius ir susilaukė ovacijų. Tame kongrese dalyvavo ir M. Krupavičius, kuris prezidentui A. Smetonai nepadarė rankos dėl 1927 m. balandį paleisto Seimo.

Tuo metu Salomėja Nėris buvo priimama kaip pradedanti poetė?

Jau buvo laikoma ne pradedančia poetė. Liepos mėnesį Salomėja Nėrį jau žinojo gimnazijose, jos eilės buvo gana plačiai pasklidusios. Nepamirškime, kad rinkinys *Anksti rytą* buvo tik antrasis lietuvių poetės moters rinkinys. Pirmumo teisę priklausė Bronės Buivydaitės (slapyvardis Tyru duktė, 1895–1984 m.) eilėraščių rinkiniui *Vasaros šnekos*, pasirodžiusiam 1921 metais.

Kodėl iki Salomėjos Nėries Lietuva nebuvo poecių kraštas?

Vieną kitą poetę Lietuva turėjo: XIX a. – Eglę Malinauskaitę, o prieš spaudos draudimą eilėraščius rašė aukštaitė Uršulė Tamoliūnaitė. Užtat XX a. pradžia – tai labai stiprių rašytojų – Žemaitės, Šatrijos Raganos, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Lazdynų Pelėdos reiškimosi metas.

XX a. trečiasis dešimtmetis. Ar galėtume sakyti, kad Lietuva buvo išsilgusi jautrios moteriškos poezijos ir dirva jau buvo parengta Salomėjai?

Tuo metu Lietuvoje labai smarkiai reikėsi „keturvėjininkai“, buvo labai demonstratyvūs, rengė spektaklius, įvairiais būdais siekė patraukti visuomenės dėmesį. Balys Sruoga, Kazys Binkis, Juozas Tysliava buvo to judėjimo priešakyje. Kaune išgarsėjo *Vilkolakio* teatras. Tai ta kultūrinė ir kūrybinė aplinka, kurioje turėjo nuskambėti ir Salomėjos Nėries balsas.

Jausmų vergovės kankinė

Ne kartą minėjome Salomėjos jautrumą, didelį religingumą jaunystėje, kilusį gal net iš motinos Uršulės Bačinskienės įtakos. Tačiau štai kas stebina. Salomėjai studijuojant universitete, jos motiną ištiko nelaimė: arkliams pasibaidžius ir truktelėjus, motina iškrito iš ratų, ji griuvo, susilaužė nugarkaulį ir liko invalidė. Kai sunkiai susirgusi ligininėje laukė dukters, ši bendrabučio kambario draugėms pasakė einanti lankyti motinos. Grįžo ar tik ne dvyliką nakties, draugėms pasakė, kad motinai blogai, ir atsigulė miegoti. O rytą atėjo Salomėjos sesuo Onutė ir ėmė jai priekaištauti, kad ši nenuėjusi aplankyti mamos, kuri labai laukė. Kaip šitai suderinti su jautriasielės Salomėjos užuojauta visiems skriaudžiamiesiems?

Žinoma, labai sunku paaiškinti, kaip galėjo atsitikti, kad kavalierius pasirodė svarbesnis už mamą. Tą vakarą į pasimatymą ją išsivedė J. Tysliava, abu kartu praleido visą vakarą iki vėlumos. Kur buvo ir ką veikė, nieko nėra ir pačios Salomėjos dienoraštyje.

Man aišku, kad ji norėjo sužavėti J. Tysliavą. Buvo jausmo žmogus, jos protas retai kada veikdavo logiškai.

Jaunystėje ji visa buvo pavergta jausmų... Labai greitai susijaudindavo, visus užjausdavo, visų jai būdavo gaila. Greitai pravirkdavo. Kur Salomėja – ten ašarų pakalnė. Tokia žmogaus prigimtis. Ar ne iš to seka ir jo lemtis?

GERBIAMIEJI LAIKRAŠČIO SKAITYTOJAI,

primename, kad pats laikas užsiprenumeruoti *Mokslo Lietuvos* kitiems metams. Prenumeratos kaina – tik 44 lt. Ji priimama visuose Lietuvos pašto skyriuose. Prenumeratoriams Jungtinėse Amerikos Valstijose, kurių prenumerata jau baigėsi, pranešame, kad nuo kitų metų sausio laikraščiai iš redakcijos lėšų nebus siunčiami. Maloniai kviečiame kitiems metams užsiprenumeruoti *Mokslo Lietuvos* (metinė prenumerata JAV kainuoja 70 USA dolerių; atsiskaitomąjį sąskaita: Hansabankas, LT 327300010035341430).

Tikimės, kad Jūs ir toliau liksite ištikimi *Mokslo Lietuvos* skaitytojai. Užsiprenumeravę nevargsite ieškodami, kur nusipirkti laikraštį. *Mokslo Lietuva* visada Jus pasieks laiku.

Redakcija

Regis, savo dienoraštyje yra parašiusi *Aš – jausmas*. Nuolat netikėtai prie ko nors prisiglaudavo. Nieko stebėtina, kad keletą kartų gyvenime buvo smarkiai paklydusi.

Juk nepavadinsime paklydimu noro tapti vienuole. Ir priešingas noras: siekis būti mylimai. Argi tai paklydimas?

Jeigu žmogus pasiryžęs tapti vienuoliu ir eiti dvasinio tobulėjimo keliu – tai joks paklydimas. Tačiau, pasirodo, kad tas noras, lyg ir labai nuoširdus, bemat buvo sutrikdytas gana atsitiktinės meilės vyriui, kuris apie tai nė nemažė. Turiu mintyje J. Grinių. Jie buvo tik bendradarbiai *Ateities* žurnale, kuriam J. Grinius vadovavo. Jis turėjo sužieduotinę ir į Salomėjos jausmus neatsakė, gal nė neįtarė jį įsimylėjus.

Tačiau niekas geriau į šį priekaištą Jums neatsakytų už pačią Salomėją, kuri savo kambario draugės liudijimu bene į panašų priekaištą yra atsakiusi Adomo Mickevičiaus žodžiais: „Arui, vėjui ir merginos širdžiai įstatymai nerašyti“.

Būtent Salomėja ir buvo ta asmenybė, kuri jokiems dėsniams nepakludavo, todėl daug kartų buvo susižavėjusi.

Daugybei žmonių, vyrų ir moterų, būdingas šaltas ir blaivus protas – ir ką gi? Gal jie gyvenime didesnių klaidų ir sugeba išvengti, bet jausminės, lyrinės poezijos perlų po savęs nepalieka.

Žinoma, ir Salomėja nebūtų parašiusi tiek daug puikių eilėraščių, jei būtų kitokia. Galui sutikti. Kai pradėjo svajoti apie J. Grinių, parašė labai daug eilėraščių, kai kuriomis dienomis net po du tris eilėraščius.

Savo jausmus išgyveno eilėmis.

Savo išgyvenimus norėjo išreikšti apibendrintai, nes eilėraščiai ne vien sau rašomi – skaitys ir kiti. Todėl jos eilėraščiuose neraišiai pasakyta *mano Jonelis*, kaip kad parašyta jos dienoraščiuose. Niekam tų savo jausmų Salomėja neatskleidė, kas darosi jos sieloje, nežinojo net ir jos kambario draugės. Niekam nė į galvą nešovė, kad jos slapta meilė yra J. Grinius.

Vienumoje jautėsi geriau nei būryje

Studijų metais Salomėja, regis, vargo nematė, nes iš namų gaudavo paramą. Tėvai nebuvo skurdžiai. Ypač tingu tvarkingumu nepasižymėjo, tad ir jos spintelėje iš namų atsivežti maisto produktai dažnai pasidengdavo pelėsiomis. Kambario draugės, kurioms tekdavo verstis gal ir sunkiau, kartais neapsikentusios pačios iškuopdavo Salomėjos spintelę. Tačiau save ji labai prisizūrėjo: stengėsi gražiai ir madingai rengtis, naudojo gerus kvėpalus ir kosmetiką. Kitos draugės galėjo tik pavydėti.

Salomėja tvirtino neturinti apetito, o iš tiesų studijų metais save

net badu marino, norėdama sulieknėti. Mat gimnazijoje buvo tikra storuliukė, bent jau save tokia laikė. Buvo labai nepatenkinta savo figūra. *Stora kaip velnias*, – vieną kartą pasakiusi, o broliai girdėjo ir savo atsiminimuose vienas paminėjo. To meto nuotraukose matyti ir amžininkų atsiminimuose tvirtinama, kad iš tiesų buvo mažo ūgio ir storoka. Todėl visais įmanomais būdais stengėsi sulieknėti. Tada sportuoti merginoms nebuvo įprastas dalykas, likdavo tik griežta bado dieta. Todėl iš tėvų Salomėjos atsivežtas sviestas sugesdavo, kiti maisto produktai supelydavo.

Beje, tėvas, išleisdamas Salomėją studijuoti, pinigų davė labai mažai. *Tu užsidirbk*, – pasakė jis, – *juk visi studentai studijuoja ir dirba*. Gal pusiau juokais, o gal rimtai pasakė, bet Salomėja labai užsigavo, ir iš tėvo daugiau pinigų niekada neprašė. Iš tikrųjų daugelis studentų dirbo įvairiose įstaigose. Studentai dirbo bankuose, teismuose, daugelyje įstaigų. Antai taip būdavo Teisės, Teologijos-filosofijos ir Matematikos fakultetuose. Fakulteto paskaitos vykdavo po pietų, nuo 16 valandos, nes antrą valandą baigdavosi įstaigų darbo laikas. Raštingų žmonių ir tarnautojų trūko, todėl įstaigos noriai naudojosi studentų darbu. 1926–1930 m. tarnautojų buvo apie 12–14 tūkst., o dabar – 280 tūkst.

Vis dėlto grįžkime prie Salomėjos santykių su tėvu.

Apskritai jos santykiai su tėvu buvo įtempti, šalti, jiedu nesugyveno. Pirmus studijų metus Salomėja Kaune gyveno pas dėdę Pijų Žemaitį, mamos brolių. Ten ji buvo aprūpinta. Žinoma, grįždama iš tėvų šį bei tą atveždavo, atiduodavo dėdienei. Dėdė turėjo porą vaikų, namuose buvo gana ankšta, Salomėjai teko miegoti viename kambaryje su tarnaitė. Antrais studijų metais jau persikraustė gyventi į bendrabutį.

Salomėja nebuvo bendrabučio mergaitė, didesnių draugysčių šalinė, didesnių draugysčių šalinė, didesnių draugysčių šalinė, didesnių draugysčių šalinė. O svajokliams geriausia tada, kai jie vieni. Regis, vienumoje jautėsi geriau nei būryje draugų.

Apsigyvenusi bendrabutyje, kuris buvo bankininko Juozo Vailokaičio namuose, Salomėja artimiausiai bendravo su Ona Gaigalaite. Ji buvo iš Linkuvos, našlaitė, bet apskresnė už Salomėją. Ši buvo nepraktiška, todėl net jos pinigine kasą tvarkė kitame kambaryje gyvenusi J. Laurinavičiūtė. Berods antrais studijų metais Salomėja jau pradėjo gauti stipendiją. Beje, norėdama gauti stipendiją Salomėja, pildydama anketą, tyčia pablogindavo savo materialią padėtį, kuri buvo daug geresnė nei kai kurių jos bendrakursių.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

MENAS IR PASAULIO RELIGIJOS (2)

Atkelta iš 7 p.

esama specialaus užsakymo pakirsti tautos gyvybingumo šaknis, užnuodyti žmonių sąmonę nukreipiant jų mintis nuo pozityvių dalykų.

Manote, kad tai sąmoninga veikla? O gal kapitalas aklas ir kurčias sentimentams, natūraliai veikia būtent tokiu destruktiviu tradicijai būdu?

Vadinamuoju „aukštuoju menu“ ne kiekvienas gali gėrėtis ir jį perprasti. Norint suprasti ir gėrėtis reikia įdirbio, reikia būti „kultivuotu žmogumi“, kaip sakė Imanuelis Kantas, o paskui Vytautas Kavolis (beje, labai mėgęs *kultivavimo* sąvoką). Kultivuotas laukas, vadinasi, įdirbtas. Įdirbta siela – tai ištriruota akis, ypatingas jautrumas, kuris pasiekiamas tik save lavinant, muzikuojant, skaitant, rašant, skaičiuojant.

Tai kaip visa tai suderinti su žmoguje slypinčiu sakralumo instinktu? Jeigu tai glūdi žmoguje, vadinasi, nėra reikalo kultivuoti, gal pakaktų tik atverti „šliuzus“?

Sakyčiau, kad išties sakralumas glūdi nekultivuojamas, bet kultūriškai „kanalizuojamas“ į vienus ar kitus dalykus. Tačiau viena iš kanalizavimo formų gali būti ir savo buto sienų nukabinėjimas mėgiamų muzikantų bei aktorių nuotraukomis.

Paauglystėje gal geriau šis menas negu jokie?

Gal ir taip, aš pats labai mėgau kai kuriuos roko muzikantus. Šiuo atveju nekalbu kaip tulžingas pamokslautojas. Savąjį sakralumo instinktą galima kanalizuoti ir į dvasines vertybes, kurios moko sugyventi, pozityviai veikti, randa vienos vertinti Kitą, moko susitaikyti su savimi ir kitais, su pasauliu ir Dievu.

Ar gresia visuotinis dvasingumas

Tačiau ar žmonija išgyventų, jei visi žmonės nueitų vien dvasinio tobulėjimo keliais, pavyzdžiui, visi panorėtų išieiti į vienuolynus ir ten gyventi askečių vienuolių gyvenimą? Gal vis dėlto kažkam reikia į priekį ritinti ir pilką kasdienybę, dirbti „juodą“ darbą? Nors tai nėra pats dvasingiausias užsiėmimas.

Nenorėčiau sutikti, kad „juodi“ kasdienybės darbai nėra dvasingi.

Pamėginsiu atsakyti pasitelkęs Maksą Vėberį (Max Weber). Jis savo knygoje *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia* mėgina atsakyti į klausimą apie pamaldumo ir komercinės sėkmės santykį. Vakarietiškojo kapitalizmo „lopšyje“, tokioje ankstyvojo liberalizmo valstybėje kaip Anglija, Olandija, Šveicarija, buvo linkstama galvoti, kad jei žmogus sunkiai dirba ir jam gerai sekasi, tai jam padeda Dievas. Tai, esą, tiesioginis Dievo veiklos Žemėje paliudijimas. Jei kapitalistui sekasi ir jo kapitalas didėja, tai buvo laikoma sykiu ir jo dvasingumo liudijimu. Tačiau, priešingai nei būtų galima tikėtis, kantrus, netgi askeetiškas darbas buvo reikalingas netam, kad vėliau be saiko būtų mėgaujama savo uždirbtais vaisiais. Tie žmonės dirbo, nes jų religija prisakė: *Ora et labora* – melksis ir dirbk. Augo kapitalas, buvo statomi namai, kūrėsi koncernai, ir visa tai buvo laikoma tikru dvasingumo paliudijimu. Tai galėtų būti pavyzdys, kaip labai skirtingai galima traktuoti materialių vertybių kaupimą ir kapitalizmo stiprėjimą.

Nesu nei Makso Vėberio šalininkas, nei jo kritikas, kad parodyčiau, kur jis klydo. Nemanau, kad religijos dalyvavimą gyvenime ir orientavimą į dvasines vertybes galima suvesti tik į užsidarymą vienuolyne, atsisakymą kurti praktinį gerį. Bent jau krikščionybėje, o ypač budizme, religinės vertybės kaip tik orientuotos į praktiką. Gailestingasis samarietis nėra tas, kuris tik klūpo ir meldžiasi, bet tas, kuris nors ir skuba keliu, bet trumpam atideda savo skubėjimą, nes reikia suteikti pagalbą kelyje aptiktam sužeistam žmogui; jis patpa sužeistojo žaizdas vaistais ir pakviečia gydytoją. Kas gali būti praktiškesnio už jo poelgį?

Daugybė pavyzdžių mums rodo orientaciją į praktiką. Tai ne vien abstrakčiais ritualais ir dogmomis apaugusi ir dirbtinai palaikoma tradicija. Tačiau atrodytų, kad *bet koks* tradicinis požiūris į vertybes ir kultūrą dabar yra gyvenimo paraštėje, išstumtas iš pagrindinės kultūros srovės, pagrindinių jos temų rato. Vadinasi, tai pralaimėjusiųjų požiūris.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

VGTU
TERMOIZOLIACIJOS INSTITUTAS

skelbia viešą konkursą eiti šias pareigas:

Kaitrai atsparių betonų laboratorijoje – laboratorijos vedėjo, 1 vyriausiojo mokslo darbuotojo;

Fizinių cheminių tyrimų laboratorijoje – laboratorijos vedėjo, 1 vyriausiojo mokslo darbuotojo;

Termoizoliacinių medžiagų laboratorijoje – laboratorijos vedėjo, 1 vyresniojo mokslo darbuotojo.

Dokumentai priimami 10 darbo dienų po skelbimo išspausdinimo adresu: Linkmenų 28, LT-08217 Vilnius.

Informacija teikiama VGTU Termoizoliacijos institute (Linkmenų g. 28, Vilnius) el. paštas: termo@aiva.lt, telefonas: (8 ~ 5) 275 00 01, 273 10 75.

Direktorius

Tęsinys, pradžia Nr. 21

Apie tai prie apskritojo stalo *Mokslo Lietuvos* redakcijoje diskutuoja archeologai Daiva LUCHTANIENĖ ir Gintautas RACKEVIČIUS, Valstybinės paminklosaugos komisijos narė restauratorė Gražina DRĖMAITĖ bei šios komisijos vyriausiasis specialistas architektas Juozas LAPINSKAS.

Mums – pasididžiavimo, o atvykusiesiems – žavesio objektai

J. Lapinskas. Noriu sugrįžti prie *Mokslo Lietuvos* pateikto klausimo: koks turi būti Vilniaus senamiestis – muziejinis objektas ar gyva miesto dalis? Kad senamiestis turi būti gyvas paminklosaugos objektas, specialistai tvirtina labai seniai. Tačiau tose diskusijose man visada tenka užduoti ir tokį klausimą: jei yra archeologinė atodanga, tai ar dėl jos šis senamiestis vieta taps negyva?

Mokslo Lietuva. Yra daugybė būdų padaryti, kad būtų gyva, pritrauktų lankytojus.

J. Lapinskas. Visai teisingai. Gerai sutvarkyti archeologiniai radiniai gali tapti ir verslo objektu. Ir tai bus ne trumpalaikis tam tikrai funkcijai vykdyti, bet ilgalaikis traukos objektas. Štai kad ir ne kartą minėtas 60-asis senamiestis kvartalas, kurį tyrinėjo archeologė D. Luchtanienė. Tai mažiausias Vilniaus miesto kvartalas ir kaip tokių būtų galima pristatyti: čia būtų galima pateikti visą miesto raidą nuo XVI a., nes to laikotarpio mūrai užfiksuoti archeologinių tyrimų metu. Lankytojas galėtų būti supažindinamas su Vilniaus mūrinės architektūros raiška, kurios konkrečius pavyzdžius čia būtų galima pateikti. Esu tikras, kad gyvybė aplink tokių objektą virte virtų, tos vietos naudotojai bei miestui teiktų ir materialią naudą.

Mums tai būtų pasididžiavimo, o atvykusiesiems lankytojams – žavesio objektas. Juk tuo grindžiame Valdovų rūmų buvusios Žemutinės pilies atstatymo darbus. Tam tikroje archeologinėje teritorijoje surastas mūsų valstybingumo pagrindas, kurį ir bus mėginama retrospektuoti.

Gelbėjimo archeologija

G. Rackevičius. Ne vienus metus man tenka darbuotis Vilniaus pilių teritorijoje, esu neblogai teoriškai susipažinęs ir su kitų sostinės sena-

Vilniaus senamiestis archeologija: atradimai ir praradimai (2)

Lietuvos radijo laidos „Gyvoji istorija“ vedėja Inga Berulienė, architektas Juozas Lapinskas ir archeologė Daiva Luchtanienė prie diskusijų stalo „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje

miesčio archeologinių tyrinėjimų dokumentine medžiaga.

Interesų konfliktas archeologinių tyrimų metu akivaizdus ir, ko gero, visai natūralus dalykas, nes taip yra visuose kraštuose: privatūs teritorijos naudotojai turi savo interesus, paminklosauga – savo, todėl valstybės politika turi būti labai aiškiai formuluojama. Štai Lenkijos pavyzdys: iš Europos Sąjungos pinigų tiesiami greitkeliai, dalis tų lėšų skiriama archeologiniams tyrimams. Tai ir yra gelbėjimo archeologija. Tuose tyrimuose vasaros metu talkina universitetų profesūra. Pritariu J. Lapinsko nuomonei, kad neužtenka suformuluoti ir aukščiausiu valstybės lygiu patvirtinti teisės aktus. Turi būti numatytas ir tų teisės aktų realus įgyvendinimo mechanizmas. Kai jo nėra, viską diktuoja kapitalas. Labai dažnai kapitalas tiesmukai vertina paveldą, ne geriausiai su juo elgiasi.

ML. Ne jau negalėtume rasti bent vieno teigiamo pavyzdžio?

G. Rackevičius. Toks pavyzdys – Virginijos ir Kazimiero Mizgirių gin-

taro muziejus-galerija sostinės Šv. Mykolo gatvėje. Namas statytas XVII a. ant arkinių pamatų – be rūšio. Tačiau naujasis savininkas sumanė pastatyti rūšį. Rūšio patalpos visada bus pigesnės už pirmo aukšto patalpas. Nei savininkas, nei kas kitas nesitikėjo, kad rūšio įrengimo metu tvarkingai atliekant archeologinius tyrimus bus rasta XVI a. koklių degimo krosnis. Šioje vietoje iškart išaugo nekilnojamojo turto vertė. Bendradarbiaujant valstybės paminklosaugos institucijoms, archeologams ir naudotojui pasisekė išsaugoti nuostatų dalyką. Dabar greta Mizgirių galerijos ir puikių dailininkų dirbinių yra ir archeologinė ekspozicija, kurią galima parodyti miesto svečiams.

Kuo svarbūs Vilniaus archeologiniai radiniai

ML. Išėitų, kad kone viskas priklauso nuo konkretaus naudotojo? Net ir tuos pačius įstatymus turint paveldą galima išsaugoti ir eksponuoti, o galima užversti buldozeriu ir nieko apie jį nenorėti žinoti.

G. Rackevičius. Iš esmės taip, nors nenorėčiau taip tiesmukai vertinti esamas problemas. Statybose dabar taikomos modernios medžiagos ir technologijos, tad gali būti vykdomos ištisus metus, o archeologiniams tyrimams svarbu sezoniškumas. Pačios gamtos surėdyta, kad niekada nesutaps savininko, statybininko ir archeologo interesai. Reikia gerai apmąstyto ir suderinto veiklos mechanizmo. Paminklosaugos institucijoms reikia atlikti titanišką darbą, mėginant suderinti iš esmės beveik nesuderinamus interesus.

Savivaldybė toli gražu nėra pats geriausias investavimo pavyzdys Vilniaus mieste, nors, atrodytų, kam geriau negu Savivaldybės ūkio skyriui atstovauti valstybės interesams. Deja, praktiškai taip nėra. Štai kad ir trumputė L. Stuokos-Gucevičiaus

Archeologas Gintautas Rackevičius

gatvė. Ten buvo senas odminių kvartalas, gana šlapią vietą, nes tekėjo Kačergos upelis, greta – Vilnios senvagė. Labai vertingų senų pastatų nėra, bet tie keli stovėję medinukai buvo labai simpatiški. Juk išliko pačiam miesto centre.

Tuos medinius statinius išmoningai sutvarkius, galima įgyti nepaprastai vertingus viso kvartalo architektūrinius akcentus. Deja, vieno medinuko jau nebėra. Nenoriu būti juodoju pranašu, tačiau, bijau, kad ir antrojo medinio pastato artimiausiu metu nebematsime. Visai seniai jau buvo kilęs gaisras pastogėje. Tai kas, kad šiame name gyveno literatūros klasikė Julija Žemaitė-Žymantienė. Man jau yra tekę matyti projektinius siūlymus vieno vienaukščio pastato L. Stuokos-Gucevičiaus gatvėje aukštį kelti iki greta esančio pastato aukščio.

Atskirai tokį vieną ar kitą pastatą išplėšus iš konteksto jis gal ir nebūtų didelė vertybė, bet vertinant kompleksiskai ir istoriškai kaip viso kvartalo dalį – tai vertybė.

Visa tai, apie ką kalbu, nėra archeologo, bet paminklosaugos specialisto rūpesčio dalis. Netgi priešingai: archeologas po tuo nugriautu mediniu namu atlikdamas tyrimus

gali aptikti kitas ir būtent archeologines vertybes. Juk nuostatų lobį šioje L. Stuokos-Gucevičiaus gatvės dalyje aptiko archeologai Valdas Vainilaitis ir Rytis Jonaitis. Bendroje miesto tyrinėjimų skalėje atsirado naujų įdomių radinių.

Tačiau, kad ir kaip profesionaliai dirbtų archeologai, tenka sutikti su kolege D. Luchtanienė, kad tirdami kartu ir naikiname tą paveldą. Todėl labai svarbu turėti aiškius prioritetus. Jei Lietuvos Respublika yra pasirašiusi tarptautines konvencijas ir Vilniaus senamiestis UNESCO pripažintas pasaulinio paveldo objektu, tai nereikėtų pamiršti, kad labai svarbi mūsų kultūros dalis slypi po žeme. Turėjome labai nedraugiškus kaimynus rytuose, šiaurėje ir vakaruose, tad istorinių sumaiščių metu daugybė istorinių dokumentų pradingo, buvo pagrobta iš Lietuvos. Todėl net ir istorinių laikų archeologija Lietuvoje yra labai svarbi mūsų krašto raidai ir kultūrai pažinti. Turime daug mažiau už kitas valstybes rašytinių dokumentų. Vakarų šalių vienuolynuose puikiausiai išliko seniausi viduramžių dokumentai. Deja, apie Lietuvą to pasakyti negalime.

Atkurdami senąją Vilniaus praeitį, pažįstame ne tik pavienio miestelio buitį. Visai mūsų valstybės raidai Vilnius yra labai svarbus objektas. Jei negrabiai elgsimės su po žeme slypinčia informacija, tai bus labai sunku teisingai vertinti visą valstybės raidą.

Ūkinius planus privalu keisti vardan paveldo

ML. Suprantu, kad archeologams ne visada smagu vertinti savo kolegų darbus. Vis dėlto šioje diskusijoje mums rūpi ne prie gėdos stulpo prikalti padariusį klaidą, bet išsiaiškinti, kodėl tų klaidų pasitaiko, kokios priežastys (dažnai objektyvios) jas sukelia. Kodėl taip neapsižiūrėta Gedimino prospekte, kai rekonstruojant gatvę buvo pažeista visiškai netikėtai aptikta XVI a. plytų degimo krosnis, kurią per vėlav pastebėjo archeologų „cecho“ atstovas?

G. Rackevičius. Išties, atrodytų, miesto gynybinė siena, vadinasi, ir miesto riba, toli – kokių dar čia siurprizų galima tikėtis. Tačiau visai neseniai netoliese buvo tyrinėjama kelio, vedusio nuo buvusių Vilniaus (teisingiau Vilijos) vartų Žaliojo tilto link, atkarpa. Aptiktas kelio grindinio paviršius, datuotinas XVI ar XVII amžiumi. Norint tiksliai pasakyti, reikėtų gilesnių tyrinėjimų ir studijų. Ar galima buvo prognozuoti naujus radinius ir Gedimino prospekte?

Visi esame tik žmonės, antgamtinėmis jėgomis neapdovanoti, ir nė vienas iš anksto negalime žinoti, kad štai miesto pakraštyje, 1,5 m gylėje, staiga pavyks aptikti XVI a. plytų degimo krosnį. Net ir labiausiai prityrę tyrinėtojai tokio radinio negalėjo prognozuoti. O pinigai tyrimui juk buvo skirti dar jam neprasidėjus. Netikėtą radinį aptikęs archeologas pasakui turėjo verstis su tomis lėšomis, kurių akivaizdžiai nepakako. Kolegiškai subėgome į krūvą, kažkiek padėjome kolegoms iš Vilniaus universiteto bent jau iš to objekto gauti kiek įmanoma išsamesnę informaciją, o toliau jau paminklosaugininkų kompetencijos reikalas, kaip tokią objektą reikėtų išsaugoti ir eksponuoti.

Deja, statybų planai, archeologinių tyrimų sezoniškumas vertė skubėti ir atvedė prie esamo rezultato. Man neteko dalyvauti svarstymuose, kas darytina dėl rastosios unikalios XVI a. plytų degimo krosnies. Šiandien, eidamas pro *Neringos* viešbutį, mačiau, kad ta vieta gražiai užpilta smėliu. Vadinasi, eksponavimo galimybių nebus.

Restauratorė Gražina Drėmaitė

ML. Pikčiausia, kad visuomenė buvo ramina: girdi, viskas bus padaryta, kad radinys bus išsaugotas ir sudarytos galimybės jį eksponuoti. Tai visuomenės mulkinimas.

G. Drėmaitė. Klaipėdoje, pajūryje, atidengtos senos uosto svarstyklės. Toje vietoje jau buvo numatyta statyti 7 aukštų pastatą. Vis dėlto paminklosauga nugalėjo ir tas pastatas nebus statomas. Joniškėje aptikti akmenys su įdubimais, toje vietoje savivaldybė buvo užsimojusi statyti pastatą. Kilo triukšmas, archeologą pagrasinta išmesti iš darbo, nes jis, girdi, trukdo statyboms. Archeologas pristigę jėgų pasipriešinti ir pasiekti, kad būtų galutinai ištyrinėta toje vietoje buvusi dvarvietė, kur rasta taip pat ir labai įdomaus porceliano liekanų.

Taigi archeologiniai tyrimai vis dar suprantami kaip trukdys verslo ir ūkiniams planams. Nors tarptautinėse konvencijose nedviprasmiškai parašyta: ūkinius planus reikia keisti vardan paveldo išsaugojimo.

Kad atsivertų visuma

D. Luchtanienė. Norėčiau iškelti vienadienės politikos trumparegiškumo problemą. Kaip čia esantieji įsivaizduotų eksponuojamą kad ir rastąją sostinės Gedimino prospekte plytų degimo krosnį? Mačiusieji toje vietoje po prospekto grindiniu miesto komunikacijų raizgalynę, nelabai įsivaizduoja, kaip būtų įmanoma sukurti krosnies eksponavimo erdvę. Juk reikėtų apsaugoti nuo aplinkos poveikio, netrukdyti transporto eismui ir kartu kultūringai eksponuoti. Aš to nelabai įsivaizduoju.

Pažvelkime į bet kokią Vilniaus senamiesčio topografinę nuotrauką, kurioje parodyti požeminiai tinklai, komunikacijos, ir šitinkinsime, kad ten vamzdžių ir kabelių chaosas. Neįsivaizduoju, kaip tose vietose būtų galima kasinėti – tai archeologui „nurašytos“ vietos. Taip yra po šaligatviais, gatvių grindiniu ir kiemais.

Gal kada nors miestas turės daugiau lėšų ir visą tą raizgalynę kultūringai suves į vieną kolektorius, prieš tai kiek įmanoma visas tas vietas ištyrus. Dabar senamiesčio pastatai atnaujinami, senos komunikacijos keičiamos naujomis. Visiems tiems darbams daromi vietiniai projektėliai: vienam įvadui ar kabeliui. Gerai, jei pasikviečiamas archeologas – šukėms surinkti, nufotografuoti. Vienas dalykas, kas iš tranšėjos matyti, ir visai kitas, kai darai išsamius tyrimus. Tik tada atsiskleidžia visuma. Mano tyrinėto 60-ojo kvartalo išvadose mažai kas bendro su prieš tai žvalgomuosius tyrimus ten dariusio kolegos išvadomis. Tai ir suprantama: iš nedidelių duobių, šurftų susidaro toli gražu ne visas vaizdas.

Kad radiniai taptų matomi

G. Drėmaitė. Prisiminkime netolimą praeitį, kai buvo atidengta visa Vilniaus katedros aikštės požeminė dalis. Juk kokia Vilniaus gyventojų trauka buvo, visiems knietėjo pasižiūrėti į atkastuosius senojo Vilniaus mūrus. Deja, tai truko neilgai, nes visa tai buvo užklotas akmeninėmis plokštėmis. Noriu palyginti su po Krašto apsaugos ministerijos pastatu atidengtais senais rūšiais ir skliautais. Kitaip nei Katedros aikštės grindinio projektuotojai, Krašto apsaugos ministerijos pastato rekonstrukcijos projektuotojai uždengė rastuosius rūšius ir skliautus storu stiklu, po kurį vaikščiojama. Rastieji radiniai matomi, eksponuojami. Koks išskirtinis būtų Vilniaus senamiestis, jei panašiai būtų buvusi išspręsta Katedros aikštės rekonstrukcija. Visa atidengtoji archeologija būtų matoma. Kokie didingi ir orūs būtų vilniečiai miesto svečių akyse – lie-

tuviai, galintys didžiulius gilia istorine savo sostinės praeitimi.

ML. Technologiškai tikriausiai įmanoma išspręsti, tačiau ar miesto „kišenė“ tai leistų?

G. Rackevičius. Katedros aikštės rekonstrukcijos metu per vienus metus įsisavinta bene 20 mln. litų. Kas padaryta? Kinišku granitu užklotas XIX a. patrankų apšaudymo laukas. Juk kas yra dabartinė Katedros aikštė? Tai Žemutinės pilies teritorija, kur stovėjo pirmo žinomo Vilniaus vyskupo rezidencija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tribunolo rūmai, keli gynybiniai bokštai ir sienos bei kai kurių kitų reikšmingų statinių vieta. 1836–1837 m. tie statiniai buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus, nes Vilniaus pilių teritorijoje buvo suformuota carinės Rusijos tvirtovė. Tvirtovėi reikėjo esplanados, t. y. patrankų apšaudymo lauko. Taip buvo suformuota dyknė Vilniaus širdyje, kuri vėliau imta vadinti aikšte.

Lenkmečiu buvo parengtas šios aikštės tvarkymo projektas. Tuometinei Lenkijai Vilnius buvo provincijos miestas. Be didesnių pataisymų lenkų parengtas aikštės projektas lietuvių projektuotojų buvo įgyvendintas, ir per vieną vasarą aikštė padengta granitu. Visų dideliame džiaugsmui.

ML. Ne visu, kaip matyti ir iš mūsų šio pokalbio.

G. Rackevičius. Natūralu, jei nesugebėsime parodyti visuomenei, kad ties žemės paviršiumi nesibaigia architektūros ir kultūros istorija, būsime nesuprasti kitos visuomenės dalies.

ML. Sakykite tiesiai, tai susitapatinsime su tais, kurie visas archeologines ir kultūrinės Katedros aikštės problemas siekė išspręsti per vieną vasarą. O tokią užduotį įgyvendinti galima tik užklojus aikštę granitu. Didelio sumanumo nė nereikia, jei yra 20 milijonų.

Tad gal atkuriamoji Valdovų rūmų Žemutinė pilis ir bus tas objektas, kuris padės Vilniui blykstelėti tiek savųjų vertintojų, tiek sostinės svečių akyse?

G. Drėmaitė. Valdovų rūmų teritorijoje archeologai atidengia fantastiškus dalykus. Paskutinis matytas vaizdas stovi akyse – atidengtos medinio tilto, vedusio į Žemutinę pilį, liekanos. Išlikę seni mediniai rąstai. Tačiau ar daug iš tų radinių matys būsimejų Valdovų rūmų lankytojas? Labai abejoju. 2003 m. vasarą buvo atidengta Žemutinės pilies rūmų teritorija, kurioje buvo matyti mediniai šaligatviai, pastatų likučiai. Tačiau šiandien ta vieta užbetonuota, nes eina kolektorius, kuris būtinas būsiam atstatomų Valdovų rūmų egzistavimui. Tačiau archeologinė vertybė neišsaugota.

Vilniaus senamiesčio 60-asis kvartalas. Pamatai, neatlaikę 200 metų naštos, virš ūkinės XVII a. duobės

Daugybė panašių dalykų, kai rastosios vertybės aukojamos rūmų gyvybines funkcijas palaikančioms komunikacijoms, vėdinimo kanalams, vamzdynams ir t. t. Ar kas pagalvoja, kiek archeologinių vertybių tenka paaukoti dėl būsimų rūmų.

Kai naudingiausia nieko nerasti

G. Rackevičius. Iškart pasakysiu, kad archeologinių vertybių dėl Valdovų rūmų mes neaukojame. Labai sąžiningai registruojame ir renkame informaciją, kuri slypi žemėje. Iš rastųjų šukių ilgai susidaro dėlionė. Didesnė bėda yra ta, kad archeologija taip pat virto tam tikra prasme verslo rūšimi. Viešuosiuose pirkimuose archeologiniai tyrimai „perkami“, tad dažniausiai laimi pasiūlymai tų archeologų, kurie pasiūlo mažiausią tyrimų kainą. Archeologiniuose tyrimuose mažiausia kaina reiškia, kad naudingiausia nieko nerasti. Tada galima laimėti visus konkursus. Labai pavojingas dalykas, ir viena didžiausių miesto tyrinėjimų problema.

Kolegėi D. Luchtanienėi tenka susidurti senamiestyje su komunikacijų trasomis, vienadieniais projektais. Priminsiu du gerus pavyzdžius. Antai Lietuvos Prezidentūros komunikacijos buvo suvestos į kolektorius. Dabar aplinkiniams rekonstruojamiems pastatams galima naudoti tuos kolektorius, nebereikia iš naujo skverbtis į kultūrinis sluoksnius.

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų teritorijoje taip pat pirmą kartą šioje labai vertingoje vietoje – Žemutinėje pilyje, kur kultūrinis sluoksnis yra iki 8 m storio, visos požeminės komunikacijos klojamos į kolektorius. Suprantama, kad projektuotojams stinga informacijos, nes geriausiai atveju jie gali naudotis XVIII a. šios teritorijos planais, kurie, aišku, neatspindi šios teritorijos ilgmetės raidos. Vis dėlto ieškome ir randame būdų, kaip bent jau mūrinius buvusius statinių pamatus būtų galima eksponuoti net ir pačių kolektorių viduje. Jei nėra galimybės parodyti visų buvusių pastatų, kurie buvo sunaikinti ar nugriauti, tai bent jau jų pamatus specialistams bus galima parodyti autentiškoje vietoje.

Jei dažno archeologo praktiškai neįmanoma patikrinti, nes tyrinėjimo metu kultūrinis sluoksnis sunaikinamas, tai mūsų darbą bus galima patikrinti tose pačiose požeminėse komunikacijose. Mat iškart po mūsų, archeologų, čia dirba mūro restauratoriai, kurie tas liekanas restauruoja, apsau-

Vilniaus senamiesčio 60-asis kvartalas. Mažoji Vilniaus „Pompėja“. Archeologinių tyrimų metu ryškėjantis XVI–XIX a. pamatų „korys“

go, dirba kartu su rūmų statytojais.

Aišku, mes, archeologai, galime verkšlenti, skųstis, tačiau tenka dirbti tokiomis sąlygomis, kokios yra. Kad tos sąlygos nėra geros ar bent pakenčiamos, tai visi mano kolegos sutiks. Tačiau didžiausia problema ne čia. Blogiausia, kai archeologiniai tyrimai užsakovų perkami, o laimi pasiūle mažiausią kainą. Mes čia tik du archeologai, bet, manau, kad panašias mintis išdėstys kiekvienas kolega.

Kaip tampama specialistu

G. Rackevičius. Investuotojai negali iškart pasidaryti labai sąmoningi, istoriškai ir meniškai išprusę, jautrūs paveldui ir kultūros dalykams. To nereikia tikėtis. Tenka pritarti J. Lapinskiui, kai jis tvirtina, kad reikia rasti mechanizmus, kaip būtų galima rasti papildomų lėšų, kad kultūros ir archeologijos paveldas nebūtų paliktas tik investuotojo valiai bei užgaidoms. Neturint lėšų archeologiniams tyrimams kultūros paveldo apsaugos institucijos atsiduria labai keistoje padėtyje. Detalus planas – labai gerai, bet tas planas atspindi tik tai, kas yra virš žemės,

o statybų metu kišamasi į tai, kas po žeme. Štai tada kone visada ir sulaukiame didžiausių netikėtumų.

G. Drėmaitė. Jau ne vienus metus man tenka dirbti Valstybinėje paminklosaugos komisijoje, tekdavo spęsti įvairius kultūros paveldo apsaugos ir politikos klausimus. Ir visuomet lengviausia ir įdomiausia buvo dirbti su archeologais. Kitoks būdavo ir tų sprendimų rezultatas. Vis dėlto akivaizdu, kad archeologai – tai universitetinio išsilavinimo profesionalai, platesnio akiračio specialistai, žinantys ką daro. Aš juos vadinu tikrais mokslininkais – tai labai svarbu.

Labai gaila, kad paminklosaugoje ir tarp kitokio paveldo atstovų mums stinga tokio lygio specialistų, turinčių universitetinį išsilavinimą, platų požiūrį. Tik gaila, kad archeologai neturi didesnio valstybės palaikymo. Pačios mūsų valstybės labai mūsų geriausiems specialistams, profesionalams turi būti uždegama žalia šviesa.

D. Luchtanienė. Kasinėdamas mieste archeologas atsako ne vien už archeologiją. Tam, kad tyrimai vyktų pagal įstatymus, archeologas turi gauti savivaldybės leidimą. Tai miesto ūkio skyriaus leidimas, kurį gavęs archeologas įpareigojamas atsakyti už visas požeminės komunikacijos, kurios yra jo tyrimų zonoje. Atsako už patį tyrimą, iškastos žemės išvežimą, radinių apsaugą ir panašiai. Archeologas turi „išmanyti“, kaip reikia paramstyti elektros ir telefono kabelius, kaip elgtis su aptiktais dujų vamzdynais, vandentiekio linija ir t. t. Tačiau universitete nieko to mūsų nemokė. G. Drėmaitė mus vadina mokslo atstovais, bet ką reiškia gauti archeologiniams tyrimams savivaldybės leidimą? Vykti į elektros tinklų instituciją vienoje miesto vietoje, dujų eksploatacijos įmonė – kitoje, seniūniją – trečioje... Taip prisi-rankiojęs parašų, savivaldybėje gauni leidimą atlikti archeologinius tyrimus, už kuriuos tau tenka ir visa atsakomybė. Tenka kviešti įvairių sričių atstovus, derinant leidimą. Tą patirtį įgyjame dirbdami, veikdami praktiškai, tada jau ir kitiems galime patarti dėl kabelio ar vamzdžio tiesimo vietos ir kitų subtilybių.

Bus daugiau

Parengė
Gediminas Zemlickas

Tęsinys, pradžia 2003 m. Nr. 7, 8, 10, 11, 14, 15, 2004 m. Nr. 2, 10

Apie prof. Igną Končią kalbame su jo sūnumi dr. Algirdu KONČIUMI, paskutine siejančiąja grandimi su žmogumi, kuriam XX a. pradžios įvykiai nepagailėjo išmėginimų. Beje, kaip ir visai tautai.

Neišvengiama Lietuvos kraštovaizdžio dalis

Jums leidus, pateiksiu gal ir ne visai įprastą klausimą. Kaip žmogui ir etnologijos entuziastui prof. Ignui Končiui yra tekę bendrauti su skirtingų tautų atstovais. Kaip jam sekėsi rasti bendrą kalbą kad ir su žydais?

Žydas I. Končiui – tai neišvengiama Lietuvos kraštovaizdžio dalis. Jo pasakojimuose visiems pakanka vietos – nuo žydo kromelninko iki aukštesnių sluoksnių atstovo. Tėvo atsiminimuose galima perskaityti, kaip žydai gyvena, bendrauja su kitais žmonėmis, kokios jų bendravimo formos, papročiai ir panašiai. Žydų ratai, buityje naudojami indai, jų kalba – tai vis krašto autochtoną apibūdinantys elementai.

I. Končius syki su savo tėvu važiuoja į Plungę, o iš turgaus priešais važiuoja jų pažįstamas žydas. Tėvas botago galu bakst: *Sveikas, Joseli*. O tas atsako: *Ponas Končiau, dabar tai nieko, bet senatvėje atsilieps...* I. Končius mėgdavo tą jų kelionės nuotyki prisiminti, kaip didelio žydų subtilumo pavyzdį. Joselis sugebėjo į ne visai pagarbų jo sveikintųjų žemaičių judesį botagu atsakyti ir pagarbiai, ir kartu pateikdamas neįžeidžiamą pamoką ateičiai.

Žydai tėvo atžvilgiu visada buvo diskretiški. Įdomu, kad jie mėgo tėvą. Ir štai dėl ko. Buvo vienas žydas, kurį Antrojo pasaulinio karo metais slapstė ir išgelbėjo fizikas prof. Henrikas Jonaitis. Visiems fizikams garbė. Kitas buvo garsus žydas Lurjė. Išvaizdos nekoksios – mažas, susisukęs žmogelis, tačiau jo autoritetas ir įtaka buvo didelė Vilniuje net ir po Antrojo pasaulinio karo. Ši pavardė – Lurjė – rodo kilmingumą. Tos pavardės savininkai save kildina iš Ispanijos, labai senų laikų, kai žydai kraustėsi iš Šiaurės Afrikos per Ispaniją į Europą. Tai štai tas Lurjė labai palankiai atsiliepdavo apie prof. I. Končią.

Kodėl? Kas I. Končiui padėjo pelnytį žydų palankumą?

Mat smetoninėje Lietuvoje tautininkai kėlė triukšmą, panašiai kaip ir to meto Lenkijoje ar Vokietijoje, girdi, žydai universiteto auditorijoje turi sėdėti vienoje pusėje, o katalikai – kitoje. Toks nerašytas reikalavimas – *numerus clausus* – galiojo ir caro laikais. Tėvas su tuo nesutiko, akademi-

Profesorius Ignas Končius – fizikas, etnologas, žemaitis (9)

Dr. Algirdas Končius prisiminimuose apie savo tėvą prof. Igną Končią įtraukia į tikrą praeities įvykių verpetą

niame lygmenyje toks skirstymas jam atrodė neteisingas ir kenksmingas, jam žydai ar kitos tautybės studentai visada buvo lygiaverčiai asmenys. Tai buvo padarumo užsiangažavimas. Todėl žydai ir gerbė tėvą. Apie tai man yra pasakoję patys žydai.

Nepamirškime, kad Antrojo pasaulinio karo metais I. Končiaus Savitarpinėje pagalboje dirbo žydaite. Ją įdarbinęs ir gelbėjęs tėvas labai rizikavo. Man įsiminė epizodas, kaip tėvas ir kiti iš Červenės, kur buvo šaudomi kaliniai, traukė namo, laimingi, kad liko gyvi, skirtingai nuo kitų, kurie Červenėje buvo sušaudyti enkavedistų. Tarp mirties išvengusiųjų buvo ir žydas su Lietuvos kario uniforma, nes ją apsilvilkęs buvo suimtas. Dabar važiuoju į Vilnių, žinodamas, kad ten nacių bus sušaudytas. Visi grįžtantieji buvo kankiniai, nesijautė skirtumo tarp profesorius ar žydo. Argi tai nėra tikro žmoniškumo išraiška, kai bendras likimas sulygina žmones?

Knygelėje *Kelionė į Červenę* tėvas nepamiršta pasakyti keletą gerų žodžių kurpiui Glikui, kuris taip gerai kelionei tikusius batus jam buvo pasiuvęs. O žydas Glikas jau darbo nebedirbo, jo su visa šeima eilė atėjo labai greitai – amžinai išėjo iš šios ašarų pakalnės. Atsirado, kas panorą užimti šių žydų vietą, pasisavinti turtą, tačiau ilgainiui ne tik pagrobtojo neteko, bet ir savojo turėjo gerokai pridėti... Štai kokia gyvenimo logika. I. Končius visada buvo žydų pusėje, kad ir niekaip negalėjęs pakeisti tų

karo įvykių. Nesakyčiau, jog tai proto žydiška pozicija. Aš ją veikiau pavadinčiau prožmogiška.

Kaip ir visi, kilusieji iš kaimo, bendraudamas su žydais tėvas išlaikydavo ir tam tikrą humoro bei švelnios ironijos jausmą. Kad ir toks epizodas. Minijos pievose 10–12 kilometrų nuo Jokūbavo Kretingos rajone vasarodavome pas Mongirdus. Tėvas sakydavo, kad vaikai turi priprasti prie kaimo gyvenimo, o ne vien kurortuose, t. y. Palangoje, vasaroti. Tekdavo šieną grėbti ir dirbti kitus lengvesnius ūkio darbus. Vis siūsdavo vaikus padėti. Kitaip tariant, tėvas mus pratino būti žmonėmis, o ne ponaičiais.

Dabar įsivaizduokite 1937 ar 1938 m. vasarą, kad išsimaudę Minijoje grįžtame ir matome kaip atvažiuoja į pievas šeši žydėliai ir prašo tėvo, kad šis leistų jiems laikyti fizikos egzaminą. Tėvas spiriasi, jam vasaros atostogos, bet žydėliai neatlyžta, prašosi egzaminuojami. Štai koks reikalas. Buvo stengiamasi apriboti žydų stojimą į medicinos fakultetą, nes žydai medicinoje dominavo. Mat pelningas dalykas. Garsus anatomas prof. Jurgis Žilinskas buvo tas „kir-

vis“, kuris kirsdavo žydelius. Kadangi anatomijos „barjeras“ buvo beveik neįveikiamas, žydeliai rasdavo būdų, kaip išsisukti. Pirmakursiai medikai klausydavo fizikos kurso ir turėdavo laikyti egzaminą. Išlaikiusius rudens semestru registruodavo į antrą kursą. Todėl šeši žydai Kretingoje pasisamdė vežiką, susirado, kur tėvas atostogauja ir jam prisistatė pievose prie Minijos. Nori laikyti egzaminą.

Aišku, tėvas neprašytus atvykęlius galėjo pavaryti, bet to nepadarė. Pasisodino tuos studentus, ir jie laikė egzaminą. Panašiai egzaminų laikyti studentai atvažiuodavo pas prof. Mykolą Rōmerį į jo dvarą prie Rokišio. Studentus, išlaikiusius egzaminą profesorius pakviesdavo pietų, o neišlaikiusius nekviesdavo.

Dar vienas faktas. Pirmąją širdies operaciją Lietuvoje bene 1958 m. yra padaręs Geležinkeliečių ligoninėje Vilniuje dirbęs kardiologas Borisas Efrosas iš Plungės, vadinas, mano tėvo I. Končiaus kraštietis. Į tą ligoninę patekau, atsiradus akmenų inkstuose. *Ui, ponas Končius buvo mano profesorius*, – tuojau mano tėvą prisiminė B. Efrosas. Kadangi operacijos bijojau, tai gydytojas, buvęs tėvo studentas, man pasiūlė gerti kuo daugiau vandens ir šokčioti viena koja laiptais ir ketvirtą aukštą ir žemyn. Šokinėjau, pildau gydytojo nurodymus, o kiti ligoniai, galvoja, kad man „ne visi namie“, rodo vienas kitam į smilkinį. Vis dėlto buvęs tėvo studentas mane pagydė.

I. Končiaus santykiai su lenkais

Tačiau lenkai tokio palankumo kaip žydai I. Končiui nerodė?

Įdomu, kad ir tėvas lenkus, jų silpnybes pašiepėdavo labiau negu rusų. Kai Palangoje tėvas rengėsi vesti Mariją Kentraite, būsimą mano mamą, kuri buvo notaro duktė, mano bočių sutikęs lenkas gydytojas pasakė: *Ale, panie notariusze, išleidziate savo vyriausiąją dukterį už chamo*. Vėliau tėvas vis motinai primindavo šiuos žodžius, kaip savotišką humorą. Nors I. Končius Palan-

Vienas iš Žemaitijos kryžių, kurį savo fotoaparatu įamžino prof. Ignas Končius

goje buvo vienintelis išsilavinęs lietuvis, baigęs Peterburgo universitetą, bet lenkams vis vien buvo „chamas“, vertas paniekos. Ši lenkų nuostata visada išliko.

Jie dvarininkai, o žemaičiai ir lietuviai – „chlopai“, kitaip tariant chamai. Prasčiokai. Tikriausiai šia prasme ir turėtume tą sąvoką chamas suprasti.

Apšaukimas „chamu“ nebūtinai reiškė tautinių ar nacionalinių santykių aiškinimą. Užmynė ant kojos, nusišplovė ne vietoje, elgtis nemoka – „chamas“. Lenkai vartoja labai plačiai. Yra toks lenkų posakis: *Chamas iš po tamsios žvaigždės (Cham z pod ciemnej gwiazdy)* – tai tam tikras „chamo“ laipsnis, dar blogesnis už paprastą „chamą“ – visai tamsi asmenybė. Tai neturi nieko bendro su mano tėvu, tiesiog prisiminiau šį lenkų posakį.

Santykiai su rusais

Vis dėlto pripažinkime, kad lenkų lūpose net ir tas grubokai tariamas „chamas“ skambėjo daug gerioriščiau už didžiarusių ištartą tegul ir kur kas inteligentiškesnę žodį.

Cariniais laikais rusai Lietuvoje jautėsi esą didelės ir stiprios imperijos atstovais, atitinkamai ir elgėsi. Tėvas savo raštuose aprašė savo santykius su rusais mokytojais, direktoriumi ir stačiatikių popu, kai mokytojų Palangos mokykloje. Tekdavo jam nemažai kirstis su ta aplinka, kuri buvo labai nepalanki žemaičiams ir lietuviškumui. Carizmo vykdoma politika, savaime suprantama, persiduodavo ir žmonių santykiams. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą mokytojavęs Palangoje tėvas labai gerai pajuto, kas yra didžiarusiškasis šovinizmas, kas yra tikrieji krašto šeimininkai ir kas privalo būti klusnūs pavaldiniai.

Vis dėlto tvirtinate, kad kasdienėmis aplinkybėmis tėvas rusus rečiau pašiepėdavo, negu lenkus. Kodėl?

Kaip ir visi to meto inteligentai, tėvas buvo baigęs rusišką mokyklą, nes kitokių Lietuvoje ir nebuvo, studijavo Peterburgo universitete. A. Puškino poezijos ir kalbos dvasia buvo išauklėtas. Nepriklausomos Lietuvos laikais ir tie rusai, su kuriais teko tėvui bendrauti jau buvo visai nebe tokie. Svarbu suprasti visas tas skirtingo meto sąlygas, neturėtume vertinti tiesmukai.

Kodėl I. Končius, o ne M. Biržiška ar M. Rōmeris

Taigi nepanašu, kad I. Končius būtų jautęs didesnę pagiežą lenkams. Juk paskirtas perimti Vilniaus universiteto net ir sudėtingomis aplinkybėmis išliko orus, objektyvus ir santūrus. Beje, kodėl prezidentas A. Smetona Vilniaus universitetą perimti iš lenkų administracijos skyrė ne prof. Mykolą Biržišką, ar kurį kitą profesorius, bet Igną Končią? Juk M. Biržiška turėjo daug daugiau tokio darbo patirties, nes 1926–1927 m. buvo Kauno universiteto rektorius, humanitarinių mokslų fakulteto profesorius nuo 1922 iki 1939 metų.

Be to, nepamirškime, M. Biržiška buvo bajoras, vilnietiškos lenkiškos aplinkos žmogus. Gal sutrukdė tai, kad jo žmona buvo vilnietė? Tiesa, ir paties A. Smetonos žmona buvo vilnietė. Mums sunku suprasti M. Biržišką, panašiai kaip ir I. Končią, juk taip pat nebuvo kurios nors partijos atstovas. Vilniuje visi trys profesoriai Biržiškos – Mykolas, Vaclovas ir Viktoras – turėjo gerą vardą. Vis dėlto Lietuvos prezidento A. Smetonos skirtuoju Vilniaus universiteto valdytoju tapo I. Končius, visai net ir ne bajoras, niekada nesiveržęs į administracinius postus.

Pagaliam galima paklausti, kodėl tos pareigos nebuvo pasiūlytos teisininkui, visuomenės veikėjui prof. Mykolui Rōmeriui. Pastarasis 1922–1940 m. buvo Kauno universiteto

PUSLAIDININKIŲ FIZIKOS INSTITUTAS

skelbia atestaciją konkursą užimti šias etatines vietas:

Vyresniojo mokslo darbuotojo:

Aukštatemperatūrio superlaidumo laboratorijoje – 1 vieta;
Konstravimo technologiniame skyriuje – 1 vieta.

Mokslo darbuotojo:

Jutiklių laboratorijoje – 1 vieta.

Mokslo tyrinėtojo-technologo:

Mikroelektronikos laboratorijoje – 1 vieta;
Cheminės metrologijos laboratorijoje – 1 vieta.

Prašymus ir dokumentus direktoriaus vardu mėnesį po paskelbimo dienos priima instituto mokslinis sekretorius adresu: Puslaidininkų fizikos institutas, A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, tel. (8 ~ 5) 261 98 21.

Direktorius

profesorius, 1927–1928 ir 1933–1939 m. Kauno universiteto rektorius.

Galima priminti, kad Pirmojo pasaulinio karo metais M. Römeris buvo Austrijoje įstojęs į J. Pilsudskio legioną. Negana to, 1920 m. J. Pilsudskis net siūlė M. Römeriui Vilniuje sudaryti Lietuvos vyriausybę, kuri būtų priešinama Kaune įsikūrusiai Lietuvos vyriausybei. M. Römeris tą pasiūlymą atmetė.

M. Römeris buvo ir tarptautinio Hagos teismo narys, labai įdomi asmenybė. Su J. Pilsudskiu buvo daugiau nei pažįstamas ir savo laiškuose kaip reikiant jį vanojo, ypač už Vilnių ir visą politiką Lietuvos atžvilgiu. Man Mykolas Römeris – tai Profesorius ir didžiosios raidės. Tokių rimtų, gerai pasirengusių profesūrai asmenų to meto Lietuvoje daugiau nė nebuvo. Nebent dar Tadas Ivanauskas. Mano tėvas buvo mokytojas. Gal todėl tėvo paskaitos buvo įdomios, jis skaitydavo gyvai, pateikdavo įvairių pavyzdžių. Ir jaunesnės kartos mūsų mokslo atstovai buvo kilę iš kaimo, tiesa, kai kurie vėliau turėjo galimybių tobulintis užsienyje.

Mokslo siekti į Vakarus

Keista, kad tarpukariu nedaug humanitarinių mokslų atstovų studijavo ar tobulinosi užsienyje. Iš kalbininkų tai – Antanas Salys, Pranas Skardžius, ar vienas kitas istorikas, pavyzdžiui, Zenonas Ivinskis. Krikdėmai buvo išsiuntę į Paryžių istoriką Bronių Dundulį. Dar buvo išvykęs vienas kitas medikas, pavyzdžiui, Juozas Blažys, teisininkas ar ekonomistas, kaip antai Rokfelerio stipendininkas Domas Cesevičius, 1933 m. Vienos aukštąją žemės ūkio kultūros mokyklą baigė inžinierius melioratorius Jonas Čeičys, dar prieškaryje spėjęs pagarsėti ir kaip įvairių žemdirbystės kultūrinių priemonių autorius. Kai kuriuose fakultetuose gal nelabai norėta sau auginti konkurentus. Taip atsimenu iš to meto kalbų, kurios mane pasiekdavo. Vis dėlto fizikai buvo išimtis, buvo gal labiau įvairiaplaukiai. Antanas Žvironas stažavosi Ciūricho universitete, Antanas Puodžiūnas baigė Vienos universitetą, Povilas Brazdžiūnas turėjo progos padirbėti Ciūricho universitete, o Adolfas Jucys 1939 m. spėjo truputį pasitobulinti Anglijoje, Kazimieras Baršauskas buvo nusiūstas į garsiąją Berlyno aukštąją technikos mokyklą.

Įdomu, kad iš matematikų, nebent išskyrus Petrą Katilių, nedaug kas sugebėjo išvykti tobulintis į Vakarus. Net veiklusis Zigmąs Žemaitis, visuomeniško pavyzdys, niekur nevyko tobulintis.

Z. Žemaitis nebuvo tikras matematikas mokslininkas, bet buvo matematikos mokytojas ir nepamainomas visuomenininkas. Visą laiką tobulino kažkokias matematinės lygtis, pataisė kažką ypatingo, ir tokia opinija jį lydėjo visą laiką. Per posėdžius apie tai būdavo reikšmingai nutylima, o pats Z. Žemaitis noriai palaikydavo šią nuomonę apie savo matematinius darbus. Girdi, užsiėmęs tomis lygtimis. Kartą, tiesa, po daugelio metų P. Katilius neišlaikė ir parodė, kad tai tuščias darbas. P. Katilius buvo rimtas žmogus ir matematikas, mokslus baigęs Heidelbergėje.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslo Lietuvoje 2004 m. Nr. 21 (311) straipsnyje *Alfredui Nobelui ir jo premijoms* išvėlė keli korektūros netikslumai. Paskutinį sakinių skaityti taip: *Paroda veiks iki Alfredo Nobelio mirties dienos – gruodžio 10 d. [...]*.
Atsiprašome.

Redakcija

Dar vis, rodos, girdžiu ryškų ir įtaigų pranešimą apie didelį Vilniaus universiteto poveikį mokslo plėtrai Ukrainoje. Pranešėjas buvo Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos narys korespondentas profesorius Oleksijus Bogoliubovas mokslinės konferencijos metu, minint Vilniaus universiteto 400 metų sukaktį 1979 metais. Pranešimo toną galima sieti ne tik su asmeninėmis lektoriaus savybėmis, bet ir su tuo, kad jo tėvas Nikolajus buvo šventikas, teologijos daktaras, Kijevo šv. Vladimiro universiteto profesorius, o motina Olga – labai religinga muzikos mokytoja, atsidavusi šeimai, labai vertinusi šeimos vertybes. Ir pats O. Bogoliubovas su žmona Tamara, ilgamete techninio instituto aukštosios matematikos katedros vedėja, draugiškai išgyveno kartu net 67 metus. Be to, jis labai jautė poeziją, tapybos, muzikos, gamtos grožį. Ar dabar branginame tokias vertybes?

Vyresnysis Oleksijaus brolis Nikolajus buvo garsus fizikas teoretikas, TSRS Mokslų Akademijos narys, o jaunesnysis brolis Michailas – orientalistikos specialis-

Nutrūko skambi mokslo styga

rusijos mokslų akademijos narys. Taigi trys broliai – akademikai. Tai bent šeima! Oleksijus buvo vidurinis brolis. Jam ir skirtas šis straipsnis, nes būtent jis buvo susijęs su Lietuva. Tie ryšiai buvo kilniūs, vaisingi ir jaudinantys.

O. Bogoliubovas buvo žymus matematikas, mechanikos ir mašinių istorijos tyrinėtojas. Paskelbė šimtus mokslinių darbų, Kijeve sukūrė didelę tarptautinę mokslinę mokyklą. 2001 m. buvo labai turiningai pažymėtas jo gimimo 90-metis. Jo sukurtoje mokykloje išaugo daug aukštos ir aukščiausios kategorijos mokslininkų. Tarp jų ir Liubomiras Kulviecas, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius. Jį O. Bogoliubovas pagrįstai palaikė per įvairius svarstymus, labai gerbė, parašė apie jį keletą straipsnių

ir įžangų jo knygoms, kurios buvo išleistos jau po L. Kulvieco mirties. Tuose tekstuose, taip pat laiškuose, rašytuose L. Kulvieco dukrai Donatai, O. Bogoliubovas, ir ne tik jis, L. Kulvieco atliktus klasikinės mechanikos ir jos istorijos tyrinėjimus vertino kaip užimančius ypatingą vietą mechanikos istorijoje, jį patį vadino pradininku, vienu garsiausių mokslo istorikų. Sakė ma-
taš, kad L. Kulviecas nemirė, lyginu jį net su Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu.

1983 m. O. Bogoliubovas Kijeve išleido vieną labiausiai žinomą savo veikalą – biografinį žinyną *Matematikai. Mechanikai*. Tai 638 puslapių knyga, kurioje aprašyta daugiau nei 1500 viso pasaulio praeities ir dabarties mokslininkų. Šiame žinyne galima paskaityti apie šias Lie-

tuvos arba su Lietuva susijusias asmenybes: Bronių Grigelionį, Adamą Kochanskį, Joną Kubilių, Hermaną Minkovskį, Joną Sniadeckį, Vytautą Statulevičių. Į antrąjį to žinyno leidimą, kuris turėtų neilgai trukus pasirodyti, O. Bogoliubovas įtraukė ir straipsnį apie L. Kulviecą.

O. Bogoliubovas rašė, kad Ukrainai Vilnius, kaip ir Kijevas ar Lvovas, yra vienas šventų miestų, kuriuose kūrėsi ukrainiečių kultūra. Vilniuje yra stebuklingas Aušros vartų Dievo Motinos paveikslas, vienodai laiminantis Lietuvą ir Ukrainą. Jam asmeniškai Vilniuje esančios dvi pačios svarbiausios vietos – Aušros Vartai ir Vilniaus universitetas.

Akademikas, profesorius O. Bogoliubovas gimė 1911 m. kovo 25 (12) d. Nežine, Černigovo srityje. Mirė šių 2004 m. lapkričio 1 d. Kijeve, eidamas 94-uosius metus. Ten ir palaidotas bei pagerbtas gausių tarptautinės mokslo visuomenės atstovų. Nutrūko ilgai Lietuvą ir Ukrainą rišusi skambi mokslo styga.

Jonas Algirdas Martišius

Kada Lietuvos mokslininkas gaus Nobelio premiją?

Gruodžio 10 d. Stokholmo rotušėje įteiktos Nobelio premijos. Jau 100-ąjį kartą. Lietuvos mokslininkų tarp premijos laureatų vis nėra. Kada, pagaliau, galėtume tikėtis sulaukti Nobelio premijos ir Lietuvos mokslininkui? Gal tai tik tuščios svajonės?

Pasitelkus kai kuriuos duomenis apie Nobelio premijas, Lietuvą ir pasaulį, tai galima apytikriai apskaičiuoti.

Nobelio premijų nedaug. Neminint literatūros ir taikos premijų, už reikšmingus mokslo darbus kasmet skiriamos 4 premijos (fizikos, chemijos, medicinos ir ekonomikos). Nobelio premijos laureatais tampa apie 10 mokslininkų (viena premija gali būti paskirta ne daugiau kaip 3 asmenims, vienos premijos laureatų vidutinis skaičius dabar būna maždaug 2,5). Nuo 1901 m., kai buvo paskirtos pirmosios Nobelio premijos (už ekonomikos mokslo darbus nuo 1968 m.), per maždaug 100 metų (su trumpomis pertraukomis pasaulinių karų metais ir keliais kitais atvejais, kai premija kai kurioms mokslo sritims nebuvo paskirta) įteikta apie 350 Nobelio mokslo premijų, jomis apdovano-
ta apie 600 mokslininkų.

Valstybė, puoselėjanti ambicingą viltį turėti Nobelio mokslo premijos laureatą, pirmiausia privalo tenkinti vieną būtiną sąlygą – joje turi būti žmonių, atliekančių mokslinius tyrimus.

Jei visose valstybėse mokslas būtų maždaug vienodai išplėtotas, tai tikimybė, kad šalies mokslininkas gaus Nobelio premiją, galima būtų apytikriai apskaičiuoti, nekreipiant dėmesio į subjektyvias priežastis, laikant ją proporcinga gyventojų skaičiui. Taip nėra, tačiau laikant Lietuvą vidutiniškai išsivysčiusia šalimi, šią tikimybę galime labai apytikriai apskaičiuoti, Lietuvos gyventojų skaičių padalijus iš pasaulio gyventojų skai-

čiaus. Nors Lietuvoje gyventojų dabar ir mažėja, su savo 3,4 milijono dar turime truputį daugiau kaip pusę promilės, arba 0,00053 dalį, visų pasaulio gyventojų. Padauginę šį skaičių iš 10, kasmet Nobelio premijos laureatais tampančių mokslininkų skaičiaus, gauname, kad tikimybė per metus Lietuvai gauti Nobelio mokslo premiją (kad ir kartu su kitų šalių mokslininkais) būtų 0,0053. Tai reiškia, kad vienas laureatas galėtų Lietuvoje atsirasti kas 190 metų. 100 metų jau praėjo, tad palauk dar 90 metų, baigiantis XXI amžiui, jau galėtume turėti bent vieną Nobelio mokslo premijos laureatą.

Optimistiška ar pesimistiška tokia prognozė? Gal toks apskaičiavimas per daug netikslus?

Tikslesnio rezultato reikėtų tikėtis palyginus Lietuvos mokslą su pasaulio mokslu. Tik ką geriausia lyginti? Galima palyginti mokslininkų ir tyrėjų skaičių. Bėda ta, kad mokslininko vertinimas įvairių šalių statistikoje nėra toks pat, o ir darbo sąlygos labai skiriasi. Galima lyginti tyrimų rezultatų apimtį, išreikštą kad ir mokslo straipsnių skaičiumi tam tikruose mokslo žurnaluose. Negerai, kad mokslo straipsnių infliacija, degtuko skaldymas į kelias dalis, jau tapo pasauline epidemija. Bene

patikimiausią rezultatą turėtume gauti palyginami mokslo tyrimų apimtį, išreikštą tyrimams sunaudojamomis lėšomis. Lietuvoje mokslo tyrimams ir jo panaudojimo išbandymams, vadinamajai eksperimentinei plėtrai, per metus sunaudojama apie 100 milijonų eurų. Pasaulyje – apie 700 milijardų, vadinasi, 7000 kartų daugiau. Padauginę 1/7000, arba 0,00014, iš 10 randame, kad tikimybė per metus Lietuvoje atsirasti Nobelio mokslo premijos laureatui yra 0,0014. Taigi taip apskaičiuojant, esant dabartinei mokslo tyrimų Lietuvoje apimčiai, vienas laureatas turėtų atsirasti per 700 metų.

Dviem būdais apskaičiuota tikimybė gauti Nobelio premiją skiriasi beveik keturis kartus. Vadinasi, Lietuvai iki vidutiniškai išsivysčiusios šalies dar labai toli. Tuo nesinori tikėti, nes iš tikrųjų pagal daugelį rodiklių esame daug aukščiau vidutinių, arba mokslo tyrimų apimtis Lietuvoje yra neleistinai maža. Mokslo tyrimams ir eksperimentinei plėtrai naudojamą bendrojo vidaus produkto (BVP) dalį (dabar 0,68 proc.) padidinus iki Europos Sąjungos šalių senbuvių vidurkio (1,9 proc. BVP), abiem būdais apskaičiuotos tikimybės būtų labai artimos.

Net tada tikimybė Lietuvos mokslininkui gauti Nobelio premiją būtų labai maža. Ji, nors ir likdama nedidelė, smarkiai padidėtų, jei Lietuva pajėgtų tapti pirmaujančia išsivysčiusia šalimi.

Gali atsitikti, kad premiją gaus mokslininkas už darbus su kitų šalių mokslininkais, ar iš Lietuvos išvykęs dirbti kitur. Bet ar tada jis bus Lietuvos mokslininkas?

Belieka palinkėti, kad Lietuvoje požiūris į mokslą (tai labai priklauso ir nuo pačių mokslininkų) ir mokslo tyrimų sąlygos keistųsi taip, kad Nobelio premijos nereikėtų laukti kelis šimtus metų. Ir kad šie linkėjimai spėtų nepavėluotai pradėti pildytis.

O pabaigoje: Nobelio premijų tema nėra tolimą Lietuvos mokslui. Tai liudija ir puikus Vilniaus universiteto Teorinės fizikos ir astronomijos instituto mokslininkų Romualdo Karazijos ir Alinos Momkauskaitės straipsnis *Nobelio fizikos premijos – dėsniumai ir tendencijos*, neseniai paskelbtas tarptautiniame mokslotyros žurnale *Scientometrics* (Vol. 61, No 2, 191–205 (2004)).

Prof. habil. dr. Kęstutis Makariūnas, Lietuvos mokslo premijų komiteto pirmininkas

A. Nobelio parodos uždarymas Lietuvos technikos bibliotekoje

Šių metų gruodžio 10 d. Lietuvos technikos bibliotekoje (toliau – LTB) įvyko Šiaurės šalių asociacijos (toliau – ŠŠA) *Norden Lietuva* organizuotos Alfredo Nobelio premijoms skirtos parodos uždarymas.

ŠŠA *Norden Lietuva* valdybos pirmininkas Jonas Aleknavičius pasidžiaugė, kad paroda aplankė nemažai Vilniaus ir

kitų miestų bei miestelių moksleivių. Ypač aktyvūs buvo Vilniaus licėjaus mokiniai. Naujoji Švedijos karalystės ambasadorė Lietuvai Jos Ekscelencija Malin Kėre (Malin Kärre) konstatavo, kad susidomėjimas A. Nobeliumi ir šita paroda – dar vienas to įrodymas. ŠŠA *Norden Lietuva* valdybos narys Arūnas Bliūdžius trumpai supažindino su A. Nobelio lite-

ratūros premijos teikimo principais, pateikdamas kai kurių statistinių duomenų. LTB direktorius Kazimieras Mackevičius padėjo bibliotekos darbuotojams, mokiniams, skaitytojams ir visiems prisidėjusiems prie šios parodos organizavimo.

Abdonas Balys

Teismo procesas, kuris įeis į istoriją (3)

Atkelta iš 9 p.

būti ištirti. Kol visi šie klausimai nėra visapusiškai ir nešališkai ištirti, negali būti nusikaltimo įvykio (событие преступления), kurio šiuo atveju ir nėra. Tad nors S. Kovaliovo byla sudarė 30 tomų, bet tai nebuvo tardytojų ir sovietinio teismo siekis išsiaiškinti tiesą. Tiesa buvo ta, kad pati sovietinė valstybinė ir teisinė sistema veikė neteisėtais būdais, nesilaikė net pačioje Sovietų Sąjungoje galiojusiu įstatymų, nuolat pažeidinėjo pasirašytus tarptautinius įsipareigojimus, akivaizdžiai nepaisydavo žmogaus teisių.

Todėl S. Kovaliovas ir sutiko atsakinėti į klausimus teismo proceso metu, kai buvo analizuojama bylos esmė. S. Kovaliovas kaltintas už tai, kad rinkęs medžiagą *Einamųjų įvykių kronikai*, daręs ir platinęs šmeižikiškus valstybės adresu pareiškimus, „juodinęs“ tarybinę tikrovę ir panašiai. S. Kovaliovo požiūriu, tai vis klausimai, į kuriuos jis sąmoningai nenorįs atsakinėti, kaip į teisine prasme niekinius kaltinimus, o *Kroniką* laikęs visuomeniškai labai naudingą leidiniu, kurio leidyba neprieštarauja įstatymui. Todėl tardomas jis atsakė aiškinti, kaip rinko tą tiesą atspindinčią medžiagą, su kuo susitikinėjo, kokią informaciją gavo, kas ką ir kam perdavė ir panašiai.

Jis primygtinai prašė tardytojų, o vėliau ir teismo proceso metu analizuoti bylos esmę, kiek jo redaguojamoje *Einamųjų įvykių kronikoje* pateiktoji medžiaga atitinka tiesą, o ne kaip S. Kovaliovas ir kiti rinko tą tiesą atspindinčią medžiagą, su kuo susitikinėjo, kokią informaciją gavo, kas ką ir kam perdavė. Kaip buvo renkama medžiaga jo redaguojamai *Einamųjų įvykių kronikai*, S. Kovaliovas aiškintis griežtai atsisakė, nors būtent šie dalykai tardytojus labiausiai domino parenginio tardymo metu.

Teisme S. Kovaliovas padarė pareiškimą, kuriame prisipažino dalyvavęs leidžiant *Einamųjų įvykių kroniką*, todėl sutiko, kad teismas aiškintųsi leidinyje pateiktą įvykių atitikimą ar neatitikimą tiesai. S. Kovaliovas pareiškė teismui ir vieną primygtiną prašymą: kad jam būtų išaiškinta kaltinamoji išvada, nes labai nekonkretus ir miglotas kaltinimas apsunkina gynybos darbą. Kad šis procesas per ilgai neužsitęstų, S. Kovaliovas pareiškė galįs suformuluoti ir tikslus jam kylančius klausimus dėl kaltinamosios išvados, pradėdamas nuo to, kas jam, kaltinamajam, nesuprantama.

Kartu pripažino, analizuodamas jam pateiktus kaltinimus, kad *Kronikoje* jis ir pats pastebėjęs keletą faktinių klaidų, kurias norint būtų galima kvalifikuoti kaip Sovietų Sąjungos šmeižimą, nors tai nesantios tyčinės klaidos. Tas klaidas žadėjo analizuoti, kad ateityje jų būtų išvengta.

Savo likimu demaskavo totalitarinę sistemą

Klausantis S. Kovaliovo teismo proceso garsinių įrašų ištraukų, neap-

Prisiminimais dalijosi Kauno arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ, buvęs disidentas monsinjoras Alfonso Svarinskas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinė direktorė Dalia Kuodytė ir Genocido aukų muziejaus direktorius Eugenijus Peikštenis

leidžia mintis, kad teisiama suprantama kalbą ne vien šio teismo proceso dalyviams, bet palieka labai svarbius liudijimus ateičiai – akivaizdžius įrodymus apie neteisėtus sovietinės teisėtvarkos sistemos veiksmus. Šis procesas Vilniuje žmogaus teisių gynėjui buvo dar viena galimybė pasaulio visuomenei savo paties likimu parodyti, kad Sovietų Sąjungoje žmonės teisiami ne už padarytus nusikaltimus, bet už savo įsitikinimus.

Visa S. Kovaliovo laikysena teisme – tai tikro rusų inteligento elgsena. Jis nemėgino teisintis, išsisukinėti, painioti parodymų. Nė vieno savo poelgio neatsakė, kadangi tai buvo garbingi poelgiai, nukreipti ginti žmogaus teises ir laisves. S. Kovaliovas taikliais komentarais ir paaiškinimais parodė, kad tikrieji kaltininkai ir įstatymų pažeidėjai yra tie, kurie slopino žmogaus teises šalyje, nesiskaitė su tarptautiniais susitarimais įteisintomis ir visame pasaulyje pripažįstamomis žmogaus teisėmis. Kaip matyti iš Vilniuje vykusio S. Kovaliovo teismo farso, net ir Sovietų Sąjungos pasirašytasis Helsinkio konvencijos Baigiamasis aktas nieko nepakeitė paskutinėje Europos imperijoje.

Nauji laiko vėjai nedaug ką pakeitė ir sovietinio Lietuvos saugumo komiteto veikloje. Nedaug ką, bet kai ką vis dėlto jau buvo pakeitę. Apie tai dar išklausysime vakaro dalyvių prisiminimus.

Visomis aplinkybėmis išliko mokslo žmogus

S. Kovaliovas ir tardymų, ir teismo proceso metu išliko mokslo žmogus. Tuo gal skyrėsi jo laikysena ir nuo kai kurių Lietuvos disidentų. (Beje, tai šių eilučių autoriaus įspūdis, nuomonė, su kuria būtų galima ir nesutikti). Sprendžiant iš Lietuvos disidentų pasakojimų, kartais jie neengdavę net pašiepti saugumiečių, rodė savo aiškiai neigia-

mą požiūrį į režimo „tarnus“, duodavo suprasti, kad juos vertina kaip sistemos aukas. Taigi sąmoningai norėdami ar ne, kartais gal priimdavo pačių saugumiečių ir tardytojų jiems primetamas „žaidimo“ taisykles.

Apie S. Kovaliovo to niekaip nebūtų galima pasakyti. Jis visur išlieka orus, rimtas ir kaip tikram mokslininkui būdinga dėsto savo „dalyko“ esmę visų subtilybių nežinantiesiems ir paklydimuose klaidžiojantiems tardytojams, teisėjui, prokurorui ir visiems sovietinės represinės sistemos darbuotojams. Jis rūpinasi apšviesti nežinančius ir tuo kelia dar didesnę mūsų susižavėjimą.

S. Kovalioviui ir jo bendražygiams buvo akivaizdu, kad totalitarinė sovietinė sistema neturi ateities, o procesai prieš žmogaus teisių gynėjus tik rodo pačios sistemos vis gilėjančią krizę, nesugebėjimą žengti su laiku. Istorijoje išliko nemažai teismų pavyzdžių, kai atgyvenusi sistema bando remtis represiniu aparatu ir visų įmanomų ideologinių klišių kazuistika. Teisiųjų jėga – moraliniai įsitikinimai, teisingumo ir tiesos siekis. Jie beveik visada pralaimi procesus (juk ir Kristus pralaimėjo prieš jį surengtą „teismą“), bet istoriškai lieka nugalėję ir tampa pavyzdžiu kitoms kartoms. S. Kovaliovo teismo procesas Vilniuje – vienas iš tokių istorinių procesų. Šį procesą S. Kovaliovas pralaimėjo teisine prasme, buvo nuteistas 7 metus griežtojo režimo lagerio ir 3 metus tremties. Kalėjo Permės srityje, tremties metus praleido Kolymoje. Į Maskvą grįžo tik 1987 m., bet niekas nelaukė ir nelaiko jo pralaimėjusiu. Ankstesnės totalitarinės sistemos neliko, o žmogaus teisių gynėjų idealai gyvi, išlaikę istorijos išmėginimą, ir ateities kartoms išliks kaip aukštų tų žmonių moralumo kriterijų pavyzdys.

Iš bylos medžiagos tikriausiai bus studijuojama, mokomasi supras-

ti, kaip principingas, už tiesą ir savo įsitikinimus kovojantis žmogus gali išlikti savimi net ir sudėtingiausioje akistatoje su totalitarinės valstybės prieš jį ir jo bendraminčius nukreipto represinio aparato priemonės.

S. Kovaliovo proceso negalima pavadinti asmenybės dvikova su represine, iš esmės antihumaniška sistema. Mat dvikovoje turėtų būti abiem kovojančioms pusėms lygios taisyklės. S. Kovaliovo atveju apie jokią lygybę negali būti nė kalbos. Tardytojai prieš jį naudojo ir psichologinio poveikio priemones, įvairiais būdais manipuliavo ir provokavo net per jo ryšius su artimaisiais. Ilgų tardymų metu fiziškai išvargintam S. Kovalioviui būdavo duodamas perskaityti jam adresuotas artimųjų laiškas, o kitas neduodamas, tik iš tolo parodomas.

Net ir šiomis aplinkybėmis S. Kovaliovas rado išeitį. Gerai išstudijavęs Lietuvos TSR Baudžiamąjį kodeksą, jis dažnai mokė pačius tardytojus laikytis įstatymų, kuriuos šie buvo įpratę nuolat pažeidinėti. Paradoksas: sistema bandė apkaltinti ir nuteisti žmones, kurie būtent ir reikalavo laikytis įstatymų.

Pavyzdys visiems krikščionims

Ką Lietuvai davė S. Kovaliovo byla ir jo teismo procesas Vilniuje, kuriam kitamet sukaks 30 metų?

Iš laiko perspektyvos įvykius vertindamas, pats kai kurių tų įvykių dalyvis arkivyskupas S. Tamkevičius SJ primena 1969 m. Prahos „pavasari“, kuris ir Sovietų Sąjungoje davė postūmį žmonėms atsitiesti. Didelę reikšmę visuomenės sąmonėjimui turėjo 1966 m. Maskvoje vykęs rašytojų Julijaus Danilio (1925–1988) ir Andrejaus Sinjavskio (1925–1997) teismo procesas. Taigi stagnacijos kaustomoje visuomenėje vis dėlto vyko tam tikra evoliucija. Labai aukštai S. Tamke-

vičius vertino S. Kovaliovo, Aleksandro Lavuto, jau nekalbant apie A. Sacharovą ir kitus žmogaus teisių gynėjus, moralines nuostatas, jų laikyseną sudėtingų išbandymų metu. Nepaprastai aukštai jie išskėlė moralinių kriterijų kartelę ir nė per centimetrą patys nuo jų nenusileido. Išties turėjo būti labai sveika tų žmonių dvasia, norint išlikti nepažeistiems tomis sąlygomis, kuriomis jiems teko gyventi ir veikti. Šie tikri inteligentai nedarė jokio skirtumo tarp ruso, žydo, totoriaus, armėno, ukrainiečio, čigono ar lietuvio – kiekvieną sistemos skriaudžiamą asmenį jie būtinai užsistodavo ir gindavo visais prieinamais būdais. Arkivyskupas visiems krikščionims linkėjo laikytis tokių aukštų moralinių nuostatų, kokiomis pasižymėjo šie žmogaus teisių gynėjai.

Vertų vadų kaip nėra, taip nėra

Monsinjoras A. Svarinskas priminė, kad Maskvos disidentų gal ir nebuvo labai daug, bet tai buvo pasauliui gerai žinomos, didelį tarptautinį autoritetą turinčios asmenybės, kurios labai plačiai sugebėjo pagarsinti visoje Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje vykstančius religinius ir žmogaus teisės pažeidimus. Tai buvo didelė Lietuvos propaganda, nes lietuvių disidentų pavardės pasauliui buvo nežinomos, nieko nesakė. Taip per Maskvos žmogaus teisių gynėjus ir lietuviams pavyko išeiti į pasaulį, plačiai pagarsinti savo problemas. A. Svarinskas labai teigiamai vertino ir maskviečių paramą lietuviams, pervežant *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką* į Vakarų bei platinant ją kitais būdais. Nepamirškime, kad nemažai tų Maskvos disidentų buvo laisvamaniai ar net ateistai, bet tai nė kiek jiems nekludė suprasti Katalikų bažnyčios reikalus, kovojant dėl tikinčiųjų teisių. Humaniškoji dvasia sugeba pakilti aukščiau už bet kokią ribotumą. Lietuvos žmogaus teisių gynėjams, *Kronikos* leidėjams ir platinėjams tie rusų disidentai buvo didžiausi draugai ir bendražygiai. Štai į šią visapusišką sąveiką ir siūlo žvelgti A. Svarinskas, vertinant tų dienų įvykius.

Tris kartus A. Svarinskas buvo susitikęs su akademiku A. Sacharovu, ir jam ši asmenybė padarė neišdildomą įspūdį. Įsiminė A. Sacharovo pasakytą mintis: *Mes, rusai, turime vadus, gerą inteligentią, bet neturime tautos. Jūs, lietuviai, turite gerą tautą, bet neturite vadų.*

Gili mintis, priverčianti susimąstyti. Juk ir šiuo metu neturime vertų vadų – lieka sutikti su šia monsinjoro A. Svarinsko nuomone.

Gediminas Zemlickas

MOKSLO LIETUVĄ REMIA:

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Jūratė Veniūtė

Dizaineris Valdas Balciukevičius

„Mokslo Lietuvą“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Patarėjai: V. Būda, R. Goštautienė, J. Puodžius, A. Ramonas, D. Stančienė, A. Targamadžė, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8-5) 212 12 35, faks. 261 47 29

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius